चांदोबा

मार्च १९९२

4 Rs.

विश्व - वार्ता

हेल्मट कोलला नेहरू पुरस्कार

आपला देश खंडित करण्याची मोठी किमत मोजून चव्वेचाळीस वर्षांपूर्वी भारत स्वतन्त्र झाला. अशाच प्रकारे सेहेचाळीस वर्षांपूर्वी विभाजित झालेले देशाचे दोन तुकडे पुन्हा एकत्रित आणण्यासाठी अखंड प्रयत्न केलेल्या एका नेत्याचा आपला भारत खास सन्मान करत आहे. आंतरराष्ट्रीय एकता घडवून आणणाऱ्यासाठी 'नेहरू ॲवॉर्ड' ची योजना केली गेलेली आहे. स्वातन्त्र्यासाठी प्रेरित होऊन शान्तिपूर्ण पद्धतीने प्रयत्न करून पूर्व व पश्चिम जर्मनीचे एकत्रीकरण घडवून आणल्याबद्दल डॉ. हेल्मट कोल यांना १९९० सालचा नेहरू पुरस्कार १४ नोव्हेंबर रोजी दिला गेला आहे.

पंडित नेहरूंच्या जन्म दिवशी या पुरस्काराची घोषणा केली गेली. १९८९चे नेहरू ॲवॉर्ड दक्षिण आफ्रिकेतील वर्णभेद दूर करण्यासाठी प्रयत्न केल्याबद्दल झिंबाब्वेचे अध्यक्ष डॉ. रॉबर्ट मुगाबे यांना दिले गेले होते. शेवटचा सम्राट द्वितीय कैसर विल्हेल्म आणि त्यानंतर ॲडॉल्फ हिटलरच्या हुकुमशाही राजवटीतही जर्मनी एक अखंडित देशच होता. सन १९८९च्या सप्टेंबर महिन्यात नाझी जर्मनीने पोलंडवर हल्ला केला आणि दुसऱ्या जागतिक महायुद्धाला (१९३९-१९४५) सुरुवात झाली. युद्धात अखेर जर्मनीचा पराजय झाला आणि हिटलरने आत्महत्त्या केली.

जर्मनी ज्या वेळी ताब्यात आला, त्या वेळी त्याचे चार तुकडे अमेरिका, ब्रिटन, फ्रान्स व सोव्हिएट सेनेच्या ताब्यात आले आणि सन १९४९ मधे पूर्वेकडील जर्मनी 'जर्मन डेमॉक्रॅटिक रिपब्लिक' या नावाने स्वतन्त्र झाला. यालाच 'पूर्व जर्मनी' असे संबोधले जाऊ लागले. त्याची राजधानी होती पूर्व-बर्लिन. त्याच वर्षी 'फेडरल रिपब्लिक ऑफ जर्मनी' 'पश्चिम जर्मनी'चीही स्थापना झाली. बॉन ही त्याची राजधानी.

सन १९५३ मधे जी आन्दोलने झाली, ती सोव्हिएट सेनेने दाबून टाकली. यानंतर पूर्व जर्मनीतील लोकांनी

पश्चिम जर्मनीत पळून जाऊ नये, यासाठी 'बर्लिनची भिंत' बांधण्यात आली.

सन १९७३ मधे या दोन्ही जर्मनीत स्नेहसंबंध प्रस्थापित झाले. सन १९७६ मधे कम्यूनिस्ट नेता एरिक होनेकर हा पूर्व-जर्मनीचा अध्यक्ष बनला आणि स्वतः सोव्हिएट संघाचा मित्र असूनही तो दोन्ही जर्मनींमधे मैत्रीचे संबंध वाढवण्याचे काम करत राहिला. त्याने सन १९८७ मधे प्रथमच पश्चिम जर्मनीचा दौरा केला. त्यावेळी डॉ. हेल्मट कोल पश्चिम-जर्मनीचा चॅन्सेलर होता.

सन १९९० च्या एप्रिलमधे आयोजित केल्या गेलेल्या १२ देशांच्या 'युरोपियन कौन्सिल'ने, दोन्ही जर्मनीच्या एकमेकात विलीनीकरण्याच्या कामी डॉ. कोलने केलेल्या प्रयत्नांची प्रशंसा करून त्याला प्रोत्साहन दिले. त्या दिवसापासून डॉ. कोल यांना युरोपियन देशांच्या संबंधात प्राधान्य दिले गेले. ३ ऑक्टोबर १९९० रोजी दोन्ही जर्मनींचे एकत्रीकरण झाले. मोठ्या आनन्दाने आणि उत्साहने लोकांनी 'बर्लिनची भिंत' पाडली. आज ८ कोटी लोकसंख्या असलेले 'संयुक्त जर्मनी' हे राष्ट्र जगातील एक महान शक्ती म्हणून ओळखले जाण्याची शक्यता आहे.

सन १९९० च्या निवडणुकीत डॉ. कोल जर्मनीच्या चॅन्सेलर पदावर निवडून आले. त्यांनी आपल्या एका भाषणात सांगितले की भांडणे व गुटबंदी नसलेल्या नव्या विश्वाचे स्वप्न पाहणाऱ्या महात्मा गांधी व जवाहरलाल नेहरू यांच्या पासून त्यांना स्फूर्ति मिळाली. नेहरू पुरस्कार समितीने आपल्या निवेदनात म्हटले आहे की दोन जर्मन राष्ट्रांच्या विलीन करण्यामुळे युरोपच्या इतिहासातील एक नवा अध्याय सुरु होत आहे.

जगाचा एक नवा आकृति-बंध तयार करण्याच्या कामी ही घटना उपयुक्त सिद्ध होणार आहे.

पंडिताचा उदरनिर्वाह

विमलपुरीचा राजा विवेकवर्मा याचे साहित्यावर मोठे प्रेम! 'सरस्वतीची खास दया' असल्याशिवाय कोणाला पांडित्य प्राप्ति होत नसते – अशी त्याची धारणा होती. त्यामुळे भेटायला आलेल्या कवि-पंडितांचा तो खूप आदरसत्कार करी. त्याच्या स्वतःच्या दरबारात श्रीमुख नावाचा एक कवि-पंडित होता. तोच राजाचा दरबारी-पंडित होता. परन्तु मन्त्री बुद्धिप्रिय याला मात्र पंडितांची मुळीच कदर नव्हती. त्याची धारणा होती की, धनापुढे पांडित्य हे केवळ कवडीमोलाचे!

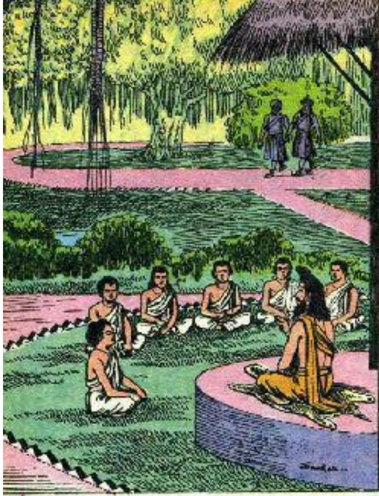
एकदा बोलताबोलता राजा विवेकवर्मा बुद्धिप्रियला म्हणाला–"महामन्त्री, या श्रीमुखचं पांडित्य पाहिलं, की मला असं वाटतं, की माझं सारं ऐश्वर्य त्याच्या पांडित्यापुढे फुटक्या कवडीच्याही लायकीचं नव्हे!"

यावर हसत बुद्धिप्रिय म्हणाला–"महाराज, माफी असावी! पण मी आपल्या या विचाराशी सहमत नाही! 'धनापुढे पांडित्य कवडीच्याही लायकीचं नव्हे' असं मला वाटतं. पांडित्याशिवाय माणसाची गुजराण होऊ शकेल, पण धनाशिवाय कशी होणार? त्या श्रीमुखची उदरंभरणाची सोय आपण केली नसतीत, तर मोठा पंडित असूनही त्याला काय फायदा झाला असता?"

विवेकवर्माला मन्त्र्याचे मत रुचले नाही. तो म्हणाला–"मला असं वाटतं की तुम्हाला साहित्याची फारशी समज नसावी, म्हणूनच असं बोलत आहात तुम्ही!"

यानन्तर काही दिवसांनी राजा विवेकवर्मा व मन्त्री बुद्धिप्रिय एका गुरुकुलाला भेट द्यायला गेले. माधवानन्द नावाचे आचार्य ते गुरुकुल चालवीत असत. राज्यातल्या अन्य गुरुकुलांपेक्षा माधवानन्दचे

श्रुतिप्रया डोंगरे

विद्यार्थीच जास्त प्रतिभा-संपन्न व ज्येष्ठ ठरले जात.

राजा माधवानन्दांना म्हणाला–"आचार्य, आपल्याकडे विद्यार्जन करणारे विद्यार्थीच नेहमी अन्य गरुकुलातल्या विद्यार्थ्यांपेक्षा जास्त प्रज्ञावान म्हणवले जातात, याचं काही कारण आपण सांगू शकाल काय?"

माधवानन्द स्मितहास्य करत म्हणाले–

"राजा, गुरुकुलातलं शिक्षण पूर्ण झाल्यावर मी प्रत्येक विद्यार्थ्याला श्रीमुखने रचलेलं काव्य वाचायला देतो. जो त्या काव्यातून एकादी चूक काढून दाखवू शकेल, अशा विद्यार्थ्यालाच मी योग्यता-पत्र देतो."

हे ऐकून विवेकवर्माला फारच राग आला–"असं काय? म्हणजे माझ्या दरबारी पंडिताच्या चुका काढणं हे तुमच्या विद्यार्थ्यांचं विशेष कर्तव्य आहे होय? माझ्या दरबारचा तर हा महान अपमान आहे!"

माधवानन्द यावर नम्रतेने म्हणाला– "राजा, श्रीमुखच्या काव्यातून चूक काढणं, ही काही साधीसुधी गोष्ट नव्हे. त्याकरता अपार पांडित्य असणं आवश्यक आहे. विद्यार्थ्यांच्या पांडित्याची कसोटी म्हणून जर दरबारी पंडिताचा आधार केतला जात आहे, तर ती गोष्ट आपणाला अभिमानास्पदच आहे, अपमानकारक नव्हे. आपण हे नीट समजून घ्यावे!"

हे ऐकून मात्र राजा जरा शान्त झाला. त्याने विचारले–"मग आतापर्यंत आपण किती जणांना अशी योग्यता-पत्र दिलीत?"

"काय सांगू महाराज? मागल्या वर्षापर्यंत दरवर्षी एक किंवा दोनच विद्यार्थी उत्तीर्ण होत. पण या वर्षी मात्र पंधरा विद्यार्थ्यांना ही योग्यतापत्र मिळाली. मला चिंतेची गोष्ट अशी वाटत आहे की हे योग्यता-प्राप्त सारे विद्यार्थी सामान्य बुद्धीचे आहेत. मला मोठं आश्चर्य वाटत आहे ते याच गोष्टीचं!" माधवानन्द चिंता प्रकट करत उत्तरले.

"पण महाकवि श्रीमुखच्या चुका काढणारे सामान्य बुद्धीचे कसे असतील, याचं मला आश्चर्य वाटतंय." राजा म्हणाला.

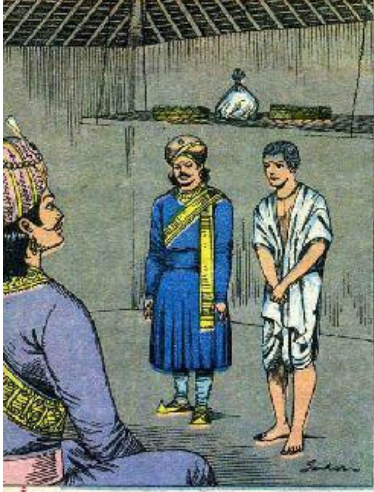
आत्तापर्यंत गप्प असलेला मन्त्री बुद्धिप्रिय चट्कन म्हणाला–"यात आश्चर्य करण्यासारखं काय आहे? आपण माधवानन्दच्या गुरुकुलातल्या विद्यार्थ्यांना प्रामुख्य देता, हे जाणून कोणी महापंडित श्रीमुखच्या काव्यातल्या चुका काढून त्या गुरुकुलातल्या विद्यार्थ्यांना विकत असेल, अशीही शक्यता आहे नं महाराज?"

मन्त्र्याची ही व्यवहारकुशलता पाहून विवेकवर्मा चकित झाला!

राजाने तांबडतोब या कामावर आपले गुप्तचर नेमले! आणि आठवडाभरातच सत्य प्रकाशात आले. मन्त्री बुद्धिप्रियचा अंदाज खराच निघाला. राजधानी जवळीलच रामापुर नावाच्या गावात रहाणारा विष्णुशर्मा नावाचा पंडित श्रीमुखचं काव्य धांडोळून, त्यातील दोष शोधून ते माधवानन्दकडून योग्यता-पत्र मिळवण्यास इच्छूक विद्यार्थ्यांना काही धन घेऊन विकत होता, असे आढळले.

ही खबर मिळाल्यावर स्वत: राजा विवेकवर्मा विष्णुशर्माला भेटायला गेला आणि म्हणाला–"पंडितश्रेष्ठ, आपल्यासारख्या विद्वानाने असले काम करावे, हे

योग्य आहे काय? आपणामुळे प्रतिभाहीन विद्यार्थी परीक्षा उत्तीर्ण होऊन पदवी मिळवत आहेत. आपल्या पांडित्याचा आपण असा दुरुपयोग का करत आहात?"

हात जोडून राजापुढे उभा राहून विष्णुशर्मा म्हणाला–"महाराज, इतक्या काळानन्तर या मिषाने का होईना, आपली भेट मिळाली, धन्य झालो. मी! कित्तीतरी दिवसांपासून आपली भेट घेण्यासाठी धडपडत होतो मी, कित्ती फिरलो, पण उपयोग झाला नाही. आपली-माझी भेट घडली, तर माझ्या पांडित्यापुढे आपलं पांडित्य फिकं पडेल असं वाटून आपल्या दरबारी पंडिताने–श्रीमुखने प्रयत्नपूर्वक, मला आपणाला भेटू दिलं नाही. श्रीमुखच्या चुका शोधून काढण्यांत मी सफल झालो, म्हणून मला वाटतंय, की माझी प्रतिभा त्याच्या पांडित्यापेक्षा श्रेष्ठ असावी. लायकी नसणाऱ्या विद्यार्थ्यांना योग्यता-पत्र मिळाल्याबद्दल आपल्याला दु:ख होतंय्! मग प्रतिभावान असूनही पोट भरण्यालायक व्यवसाय न मिळाल्याबद्दल मला किती दु:ख वाटत असेल? केवळ आपलं पांडित्य प्रकट मार्गाने विकून मी आपला उदरनिर्वाह चालवत आहे. मला आपली गुजराण करायला हा एकच मार्ग सापडला. मी यात काही अपराध करत आहे, असं मला वाटलं नाही.

राजा मुकाटयाने राजधानीला निघून गेला. बरोबर असलेला मन्त्री बुद्धिप्रिय राजाला म्हणाला–"महाराज, अशा प्रकारे लक्ष्मी मिळवण्यासाठी सरस्वती विकणारे पंडितही अस्तित्वात आहेत, तेव्हां माझं म्हणणं खरंच ठरतं ना, कि पांडित्यापेक्षा धन-संपत्तिच महान् अन् श्रेष्ठ आहे?"

मन्त्र्याच्या प्रश्नावर हसन राजा विवेकवर्मा उत्तरला–"हे बरोबर नव्हे मन्त्रीवर! पैशामुळे जीवनाची गुजराण होत असेल, पण पांडित्य आणि साहित्य यांचा दर्जा याहूनही उच्च आहे. धनाशी त्याची तुलना करणं ठीक होणार नाही. धनासाठी एका पंडिताने आपल्या पांडित्याच्या विक्रय केला, तेव्हा आपणच विचार करायला हवा की त्या पंडिताच्या निर्वाहाची आपण काय सोय केली? विष्णुशर्माच्या या वर्तनाबद्दल खरा अपराधी तर मीच आहे! हां, पंडितांबद्दल आपल्या मनात जो अनादर आहे, त्याचं कारण श्रीमुखसारखे अप्पलपोटे पंडित नक्कीच आहेत ही गोष्ट कबूल आहे मला!"

यानन्तर राजाने 'दरबारी पंडित' या पदावरून श्रीमुखला काढून ते स्थान विष्णुशर्माला दिले आणि अशा तऱ्हेने राजाचा सहवासही त्याला प्राप्त करून दिला.

एके दिवशी काही बोलत असताना राजा पंडित विष्णुशर्माला म्हणाला–"पंडितश्रेष्ठ, आता आपण दरबारी पंडितपदावर आहात. तेव्हां आता माधवानंदांच्या गुरुकुलांतील विद्यार्थ्यांची योग्यता मापण्याकरता आपल्या काव्यातील दोष शोधून काढण्याची अट घालली जाईल. आपलं काव्यच प्रमाणभूत मानलं जाईल."

विष्णुशर्मा चटकन म्हणाला–"नाही महाराज! असं न केलं तरच बरं होईल. नाहीतर आजवर जे मी केलं, तेच करायला आणखी एकाद्या पंडिताला भाग पडेल."

पण राजा विवेकवर्मा त्याचं बोलणं थांबवत म्हणाला–"पण आता राज्यातली परिस्थिति बदलली आहे, पहिल्यासारखी ती नाही राहिली. प्रतिभावान पंडित आता विनासायास माझी भेट घेऊ शकतील, कारण श्रीमुखच्या जागेवर आता आपण आहात. मग कसली भीती? माधवानन्द आचार्यांच्या एकाही शिष्याला 'योग्यता-पत्र' यापुढे मिळू नये–अशीच इच्छा आहे माझी!"

राजाच्या बोलण्यातले मर्म जाणून विष्णुशर्माने स्वीकारात्मक मान हलवली.

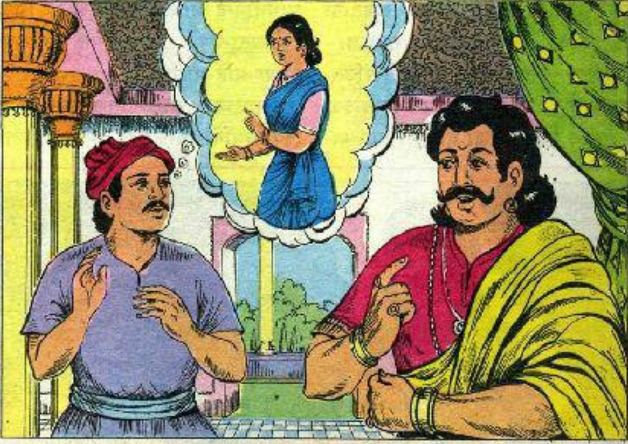
धाडसी

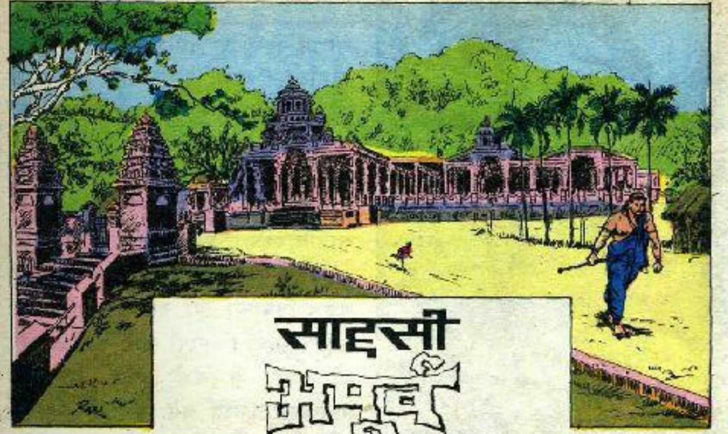
केसू देवगडला रहात असे. एकदा भयानक जंगलात, जंगली जनावरांच्या सान्निध्यात एक रात्र घालवून, सकाळी तो सहीसलामत गावात परत आला. या त्याच्या धाडसी कृत्याबद्दल जमीनदाराला समजले. त्याला वाटले की याबद्दल केसूला काही बक्षिस द्यायला हवे; म्हणून जमीनदाराने आपला नोकर केसूच्या घरी पाठवला.

त्यावेळी केसू घरात नव्हता. नोकराने त्याच्या बायकोला निरोप सांगितला.

तो ऐकून चिडचिडत त्याची बायको लखिमा बोलली–"ओहो, ही बातमी जमीनदारापर्यंतही पोचली काय? त्या दिवशीची कमाई कुठे जुगारात घालवली, अन् माझ्यापुढे यायची शामत नव्हती म्हणून जंगलात राहून आला तो. पण आल्यावर मी साफ त्याला सांगितलं की - आजची अन् कालचीही मजुरी आणून माझ्या हातावर ठेवलीस तरच घरात ये, नाहीतर नको. तेव्हां तुझ्या मालकाला सांग कि काय बक्षिस द्यायचं असेल, ते मला दे!"

नोकराने परत येऊन लखिमाचे बोलणे जमीनदाराला सांगितले. जमीनदाराला ते ऐकून हसूच आले. तो म्हणाला–"बरोबरच आहे! केसूला इतका धाडसी बनवणाऱ्या बरं म्हणजे लखिमालाच हे बक्षिस द्यायला हवं!"

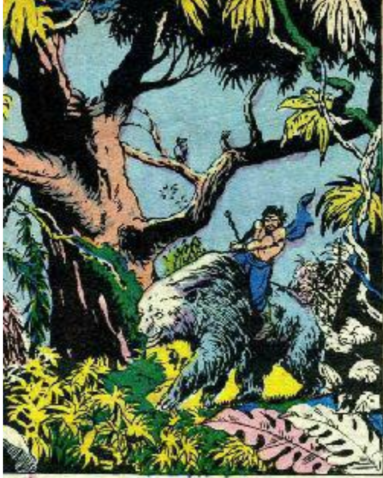

[११]

[सदानन्द मुनीच्या आज्ञेवरून दुष्टांचे दमन करण्यासाठी अपूर्व हिमालयावरून निघून रुद्रपुरीला गेला. रुद्रपुरीच्या युवराज्ञीच्या गळ्यातील मोत्यांच्या माळेत जडवलेला चन्द्रकान्त मणी चोरण्यासाठी दुष्ट तान्त्रिक प्रधानमन्त्री मित्राबरोबर कारस्थान रचू लागला. त्यांची बोलणी लपून अपूर्वने ऐकून ठेवली.] —त्यानंतर

तान्त्रिक प्रधानमन्त्र्याच्या भवनातून बाहेर पडला, तेव्हां अर्धी रात्र उलटली होती. त्याने घातलेली वस्त्रे काळी होती आणि त्याचे केस आणि लांब दाढीही अगदी काळी कुळकुळीत होती, त्यामुळे तो भोवतालच्या अंधारात जणू काही विरघळूनच गेला.

चन्द्रकान्त मण्याच्या साह्याने हा तान्त्रिक कसकसल्या पूजा करणार होता, कोणकोणत्या वेळी त्या होणार होत्या, पूजा करण्याची पद्धत त्याने कोणाकडून शिकून घेतली होती – वगैरे गोष्टी जाणून घेण्याची अपूर्वला मोठीच उत्सुकता लागून राहिलेली होती. त्यामुळे, मधे काही ठरीव अन्तर राखून अपूर्व त्या तान्त्रिकाचा पाठलाग करत राहिला. तो दबल्या पावलांनी चालत असल्याने त्याची चाहूल लागत नव्हती. यामुळेच आपला पाठलाग

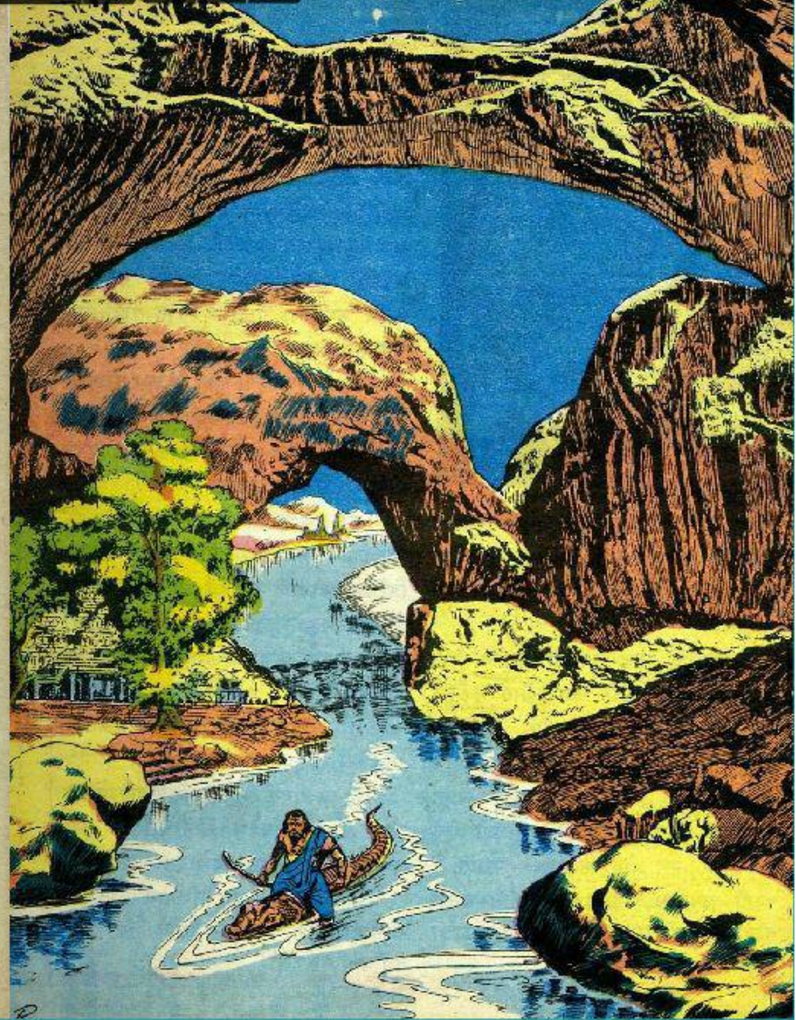
होत असल्याचे तान्त्रिकाच्या लक्षात आले नाही.

नगराची सीमा ओलांडल्यावर रस्त्याच्या कडेच्या झाडीतून एक लठ्ठ अस्वल बाहेर आले व तान्त्रिकाच्या पुढ्यात वाकून उभे राहिले. तान्त्रिक पाठीवर बसताच अस्वल वेगाने जंगलाकडे धावू लागले. वेगाने धावणे म्हणजे तर अपूर्वच्या हातचा मळच! त्यामुळे अस्वला-मागे धावायला त्याला जराही कष्टाचे वाटले नाही.

थोड्या वेळाने ते सर्वजण एका लहानशा नदीच्या काठी पोचले. अस्व-लाच्या पाठीवरून उतरून त्याचा कान जोराने पिरगळत तान्त्रिक त्याला रागाने म्हणाला—"मूर्खा, पळायलाही विसरलास की काय? चल त्या वेताळवडापाशी माझी वाट पहात थांब, मी येईन तिथे!"

अस्वलाने मुंडके हलवून आपला आज्ञाधारकपणा व्यक्त केला, आणि मागे वळून ते पुन्हा काळोखात विलीन होऊन गेले. बिचाऱ्या त्या जनावराची अवस्था पाहून अपूर्वला त्याची फार कीव आली. तो स्वत: ही कधी कधी प्राण्यांच्या पाठीवरून फिरत असे, पण तो कधीही त्यांना धमकावत नसे, की सतावत नसे. उलट तो त्यांच्यावर खूप प्रेम करी, त्यांच्या बद्दल कृतज्ञता व्यक्त करी. ते प्राणीही त्याच्यावर प्रेम करीत. पण या तान्त्रिकाने मात्र आपल्या मन्त्रबळाने अस्वलावर आपला अधिकार मिळवला होता, अन् त्याला खूप छळून तो त्याच्या-कडून आपले काम करून घेत होता.

तान्त्रिकाने नदीजवळ जाऊन कसलासा मन्त्र म्हटला आणि तीनदा टाळी वाजवली. थोड्याच वेळात एक मगर पाण्यावर पिचकाऱ्या उडवत तान्त्रिकाजवळ येऊन हजर झाली. तान्त्रिक पटकन उडी मारून या मगरीवर स्वार झाला अन् त्याने आज्ञा केली—"चल, चल भरभर!"

ती मगर पश्चिमेकडे वळून तीरासारखी सरसरत पुढे निघाली. तिचा पाठलाग करत अपूर्व किनाऱ्यावरूनच धावत राहिला.

आकाशात चन्द्र एकाद्या बारीक रेषे-सारखा दिसत होता. आकाशात कुठेकुठे अस्पष्टसे तारेही दिसत होते. नदीच्या दोन्ही किनाऱ्यांवरून कोल्हेकुई अन् घुबडांचे चित्कार ऐकू येत होते. अधून-मधून दूरवरून एकाद्या वाघाची गर्जनाही ऐकू येत होती. पण भीती कशाला म्हणतात, हे काही अपूर्वला ठाऊक नव्हते! त्यामुळे तोही एका तीरासारखा धावत तान्त्रिकाचा पाठलाग करत राहिला.

अशा प्रकारे खूप दूर गेल्यावर नदीच्या पात्राचे दोन भाग झाले. त्यातला एक प्रवाह दोन्ही बाजूंनी पहाडांनी वेष्टिलेल्या एका भुयारी मार्गात घुसला. हा भुयारी मार्ग मिट्ट काळोखाने भरलेला होता. मगर त्या भुयारात सहजपणे घुसली! आता अपूर्वही नाइलाजाने नदीत उतरला, आणि मगरीचा पाठलाग करत तोही त्या भुयारात शिरला.

मगर भुयारातल्या एका गुहेच्या तोंडाशी जाऊन थांबली. तांत्रिक लगेच तिच्या पाठीवरून उडी मारून जवळच्या एका दगडावर उभा राहिला.

"कोण आहे तिकडे?" एक भयानक किंचाळा आवाज त्या गुहेत घुमला. असला विचित्र आवाज अपूर्वने यापूर्वी कधीच ऐकला नव्हता. पण त्याने ओळखले, की हा आवाज एकाद्या जख्खड म्हातारीचाच असावा.

"मी तुझा सेवक वीरविकट! येऊ का आत?" तान्त्रिकाने विचारले.

"तू आलायस ते ठीक रे! पण तुझ्या मागे असलेला कोण आहे तो?" त्या आवाजाने दरडावत विचारले.

"मी आणि मगरीशिवाय तिसरा कोणीही प्राणी इथे नाहीये आई!" तान्त्रिक उत्तरला.

"मूर्खा! आपल्या आसपास नीट डोळे उघडून बघ तरी!" रागातच तो आवाज पुन्हा बोलला.

अपूर्वने ओळखले की, आपल्या अस्तित्वाची चाहूल गुहेतल्या म्हातारीला नक्कीच लागलेली आहे. त्याने लगेच आपल्या गुरूकडून शिकलेला अदृश्य होण्याचा मन्त्र जपला व तो तावडतोब अदृश्य झाला.

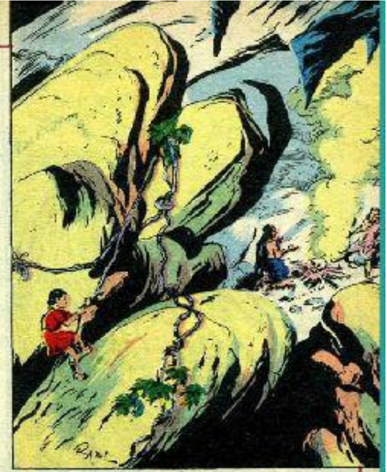
तान्त्रिकाने गुहेत खूप बारकाईने शोधून पाहिले, पण त्याला कोणीच दिसले नाही.

"नाही आई! इथे आसपास मी आणि मगर यांच्याशिवाय कोणीही नाही." तान्त्रिकाने पुन्हा खातरजमा केली.

"बरं ठीक आहे. ये आत." त्या आवाजाने आज्ञा दिली.

वीरविकट आता गुहेत शिरला आणि गुहेतल्या घसरड्या दगडांवरून अपूर्वही हळूहळू त्याच्यामागे सरकू लागला.

एका मानवी कवटीत जळत ठेवलेली ज्योत त्या गुहेत मन्दसा पिवळा प्रकाश पसरवत होती. म्हातारी जादुगारीण त्या गुहेत पाय पसरून बसलेली दिसत होती. तिचे वय नक्की सांगणे कठीण होते, पण ती नक्कीच तीनशे वर्षांची तरी वाटत होती. तिचे शरीर केवळ अस्थिपंजरच दिसत होते, साऱ्या अंगावर सुरकुत्या

पडलेल्या होत्या; तरीही त्या शरीरातून एक प्रकारचा प्रकाश झरत होता! तिचे डोळे तर पेटत्या विस्तवासारखे लाल दिसत होते! तिची बोटे वेटोळे घातलेल्या सापासारखी दिसत होती!

"काय बातमी आहे? तुझी योजना सफल झाली का?" म्हातारीने तान्त्रिकाला विचारले.

विकटवीराने प्रथम म्हातारीच्या पायावर लोटांगण घालून तिला नमस्कार केला, आणि नन्तर तो म्हणाला–"होय माते! तो मणी युवराणीच्या गळयातल्या मोत्याच्या माळेत गुंफलेला आहे. मला आशा आहे की आता तो नक्कीच आपल्या हाती येईल.

"तुझ्या हाती काय फक्त मणीच येईल?" म्हातारीने विचारले.

वीरविकट पटकन उत्तर देऊ शकेना; तो नुसताच आ वासून पहात राहिला. त्याचा हा अवतार पाहून म्हातारी अशी खो खो हसली, की सारी गुहाच त्या हास्याने निनादली!

"मला तुझा उद्देश समजला नाही माते! त्या मण्याबरोबर आणखीही काही हवं आहे तुला?" तान्त्रिक वीरविकटने विचारले.

"मला आणखी काय हवं मूर्खा? तू जो चन्द्रकान्त मणी फार महान समजत आहेस, तो काय मी मागितला होता तुझ्याकडे?" जादुगारणीने विचारले.

"नाही, फक्त तो मणी कसा मिळवायचा इतकंच सांगितलं होतंस तू! अन् ते सुद्धा केवळ माझ्यासाठीच न? या करता केवळ तुझं पवित्र असं प्रेमच कारण असतं, आणखी दुसरं काय!" वीरविकट, म्हणजेच तो तान्त्रिक मोठ्या नम्रतेने जादुगारणीला म्हणाला.

"याचं कारण माझं प्रेम नव्हे रे मूर्खा! खरं तर प्रेम म्हणजे काय हेच तर माहीत नाही मला! अन् शिवाय तू ते 'पवित्र' म्हणत आहेस. 'पवित्र' म्हणजे कसल्या पाल्याचं नाव असतं? मला धन-दौलत वगैरेही विशेष प्रिय नाही, अधिकार-लालसाही नाही माझ्या मनात. तूच तर राजा बनण्यासाठी उतावळा झाला आहेस. राजा बनायचं रहस्य मला ठाऊक होतं, म्हणून मी तुला मदत करीत आहे, इतकंच! तुला मी केवळ साधा राजाच नव्हे, तर साऱ्या विश्वाचा सम्राटच बनवणार आहे." जादुगारीण म्हणाली.

"तुझी ही मदत मी आयुष्यभर विसरणार नाही." वीरविकट जास्तच नम्र होत बोलला.

"नुसत्या रिकाम्या आश्वासनांचा काय उपयोग? मी तुला जी मदत करत आहे, त्याचं योग्य असं मोल मला मिळायला हवं." म्हातारीने आशय प्रकट केला.

"नक्कीच देईन. पण माते, सांग तर खरं, की तुला काय हवंय?" तान्त्रिकाने विचारले.

"माझी केवळ एकच इच्छा आहे. माझं गेलेलं तारुण्य मला परत हवं. त्यासाठी त्या अद्भुत मण्याबरोबर युवराज्ञीलाही तू इथं आणलं पाहिजेस. त्या युवराणीचं यौवन मी आकर्षून घेणार आहे तिच्या शरीरातून!" खदखदून हसत जादुगारीण म्हणाली.

हे ऐकून अपूर्वचाही थरकाप झाला! वीरविकट विचारात पडला.

यापूर्वीही काही तरुणींचा बळी देऊन त्यांचं तारुण्य आकर्षून घ्यायचा प्रयत्न केला होतास ना तू? अन् तरीही तू होतीस तशीच राहिलीस. काहीही बदल झाला नाही तुझ्यात!" वीरविकटने शंका प्रदर्शित केली.

"अपशकुनाच्या गोष्टी नको करूस, शुभ बोल. आतापर्यंतचे माझे प्रयत्न विफल झालं, म्हणून काय प्रयत्न करणंच सोडून देऊ मी मूर्खा! माझी खात्री आहे की यावेळचा माझा प्रयत्न नक्कीच सफल होईल. कारण या कार्यासाठी आवश्यक अशी सर्व शुभलक्षणं रुद्रपुरीच्या युवराज्ञीत आहेत. मी त्या राजकुमारीचं सारं तारुण्य आकर्षून घेईन. वा, वा! पुन्हा मी तरूण झाले तर....वा, वा! मी तेव्हां किती सुंदर दिसेन याची काही कल्पना करू शकतोस?" हसत हसत म्हातारीने तान्त्रिकाला विचारले.

"तू तर आत्ता सुद्धा सुन्दरच आहेस की!" वीरविकट चापलुसी करत बोलला.

"बन्द कर आपलं तोंड मूर्खा! तुझं कपट, तुझं तोंडदेखलं बोलणं, हे सर्व माझ्या-समोर नाही चालणार हं! आपला मतलब साध्य करण्यासाठी, माझी खोटी प्रशंसा करायची काही जरुरी नाही बरं! ऐकतोयस ना, मी जसं सांगितलं तसंच कर. नाहीतर आत्ताच्या आत्ता चालता हो माझ्या दृष्टी-पुढून!" किंचाळत्या आवाजात म्हातारी ओरडली. (क्रमशः)

राजाचा स्वयंपाकी

सिंहकेतु राजाच्या स्वयंपाक्याचं नाव होतं सिबू. तो फक्त राजाचाच स्वयंपाक करत असे; म्हणून सर्वजण त्याला 'राजाचा स्वयंपाकी' असं म्हणत.

एकदा राणीचा धाकटा भाऊ तिला भेटायला म्हणून आला होता. तेव्हां राणीने राजाच्या जेवणाबरोबर आपल्या भावासाठीही जेवण बनवायला सिबूला सांगितले. पण सिबूने 'आपण फक्त राजासाठीच स्वयंपाक करतो' असे सांगून राणीला नकार कळवला. रागावून राणीने शिपायांना आज्ञा दिली की "सिबूला बांधून नेवून राजाकडे तक्रार गुदरावी."

सिबू समोर आल्यावर राणीचा आज्ञाभंग करण्याचं कारण राजाने त्याला विचारलं. सिबू उत्तरला–"महाराज, मी केवळ आपलाच स्वयंपाकी आहे, हे तर सर्वांनाच माहीत आहे!"

राजाने मोठ्या गर्वाने आपल्या मिशा पिळत सिबूला एक मोत्यांचा हार बक्षिस दिला आणि त्याचा अभिमान दरबारात प्रकट करण्यासाठी म्हटले–"मी तुला शंभर मोहोरा बक्षिस देईन; राणीच्या भावासाठीही तू भोजन बनव."

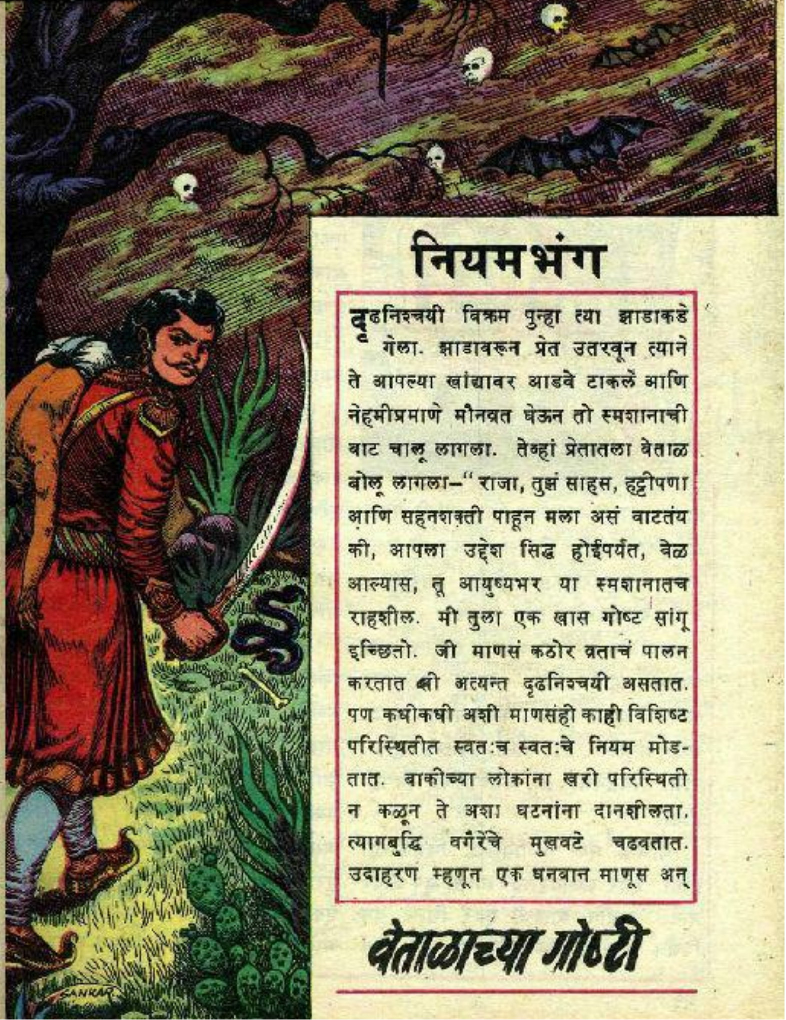
यावर मान हलवत सिबू म्हणाला–"होय महाराज! बनवीन."

त्याचं हे उत्तर ऐकून चकित होत राजाने विचारलं–"अरे, आत्ताच तर तू म्हणालास न, की मी फक्त राजासाठीच स्वयंपाक करतो? मग आता शंभर मोहोरांसाठी दुसऱ्या कुणाचा स्वयंपाक करायला कसा तयार झालास? काय मानगड आहे ही?"

सिबू उत्तरला–"यात माझी काय चूक महाराज? 'राजाचा स्वयंपाकी' या नात्याने मी राणीसाहेबांच्या कामाला नकार दिला. पण आता आपल्या आज्ञेचं पालन करायचं म्हणून मी त्या कामाला तयार झालो. 'मालकाची आज्ञा एका स्वयंपाक्याने मोडली' ही गोष्ट आपला अपमान झाल्यासारखी होईल ना? म्हणूनच मी आत्ता मान्यता दर्शवली."

या उत्तराने आणखीनच खूष होऊन राजाने शंभरच्या ऐवजी, दोनशे मोहोर सिबूला देववल्या.

नियमभंग

दृढनिश्चयी विक्रम पुन्हा त्या झाडाकडे गेला. झाडावरून प्रेत उतरवून त्याने ते आपल्या खांद्यावर आडवे टाकलें आणि नेहमीप्रमाणे मौनव्रत घेऊन तो स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हां प्रेतातला वेताळ बोलू लागला–"राजा, तुझं साहस, हट्टीपणा आणि सहनशक्ती पाहून मला असं वाटतंय की, आपला उद्देश सिद्ध होईपर्यंत, वेळ आल्यास, तू आयुष्यभर या स्मशानातच राहशील. मी तुला एक खास गोष्ट सांगू इच्छितो. जी माणसं कठोर व्रताचं पालन करतात ती अत्यन्त दृढनिश्चयी असतात. पण कधीकधी अशी माणसंही काही विशिष्ट परिस्थितीत स्वत:च स्वत:चे नियम मोडतात. बाकीच्या लोकांना खरी परिस्थिती न कळून ते अशा घटनांना दानशीलता, त्यागबुद्धि वगैरेंचे मुखवटे चढवतात. उदाहरण म्हणून एक धनवान माणूस अन्

वेताळाच्या गोष्टी

त्याचा राजा असलेला मित्र यांची गोष्ट मी तुला सांगतो. नीट लक्ष देऊन ती ऐक. तुझा श्रमपरिहारही होईल काहीसा." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

स्वर्णदीप राज्यात श्रीचन्द्र नावाचा एक धनिक रहात असे. लाखो-करोडोंचा व्यवसाय होता त्याचा. पण आपल्या उदार स्वभावामुळेच तो जास्त प्रसिद्ध होता. राजा जयसेनचा तो बालपणचा मित्रही होता.

श्रीचन्द्र एक नाणावलेला चित्रकारही होता. इतर कलांबद्दलही त्याला खूप आदर वाटे. प्राचीन काळची सुंदर शिल्पं अन् विशेष अशा पुराणवस्तुंवर तो खूप खर्च करी. अशा खुपशा वस्तूंचा श्रीचन्द्रने संग्रह जमवला होता आपल्याजवळ. या छन्दात त्याला खूप आनंद मिळे.

पण आपल्या या वस्तूंबद्दलचं श्रीचन्द्रचं अखंड प्रेम राजाला आवडत नसे. कारण एकाद्या वेळी त्यापैकी एकादी वस्तु खूप आकर्षक वाटली, अन् ती खरीदायची इच्छा जरी राजाने त्याच्याकडे व्यक्त केली, तरी तो तीं वस्तु राजा जयसेनला द्यायला तयार नसे.

एक दिवस शिवदत्त नावाचा एक तरूण श्रीचन्द्रकडे आला. अंगावरचे फाटके कपडे, वाढलेली दाढी इत्यादि चिन्हं त्याचं द्रारिद्र्य सूचित करत असली तरीही त्याच्या चेहऱ्यावर मात्र तो राजकुलातला असावा असं तेज होतं. ते पाहूनच श्रीचन्द्रने त्याला आदराने आपल्या जवळ बसवून घेतलं.

"महाशय, माझा अवतार पाहूनच कितीतरी जण माझ्याशी बोलायलाही तयार नव्हते. पण आपण माझ्याकडे पाहिले, माझ्या परिस्थितीकडे नाही! मी आपला फार आभारी आहे. माझं नाव शिवदत्त. एका मोठ्या जमीनदार परिवारातला असूनही आज मी भुकेकंगाल आहे. आपण पुराणवस्तूंचा संग्रह करता, हे जाणून मी एक तैलचित्र आपणाला दाखवायला घेऊन आलो आहे. आपण ते विकत घ्यावं अशी

माझी इच्छा आहे." इतके बोलून शिवदत्तने एक तसबीर त्याच्यापुढे धरली.

श्रीचन्द्र शिवदत्तला म्हणाला–"माझा अंदाज बरोबर असेल तर हे चित्र केवळ काल्पनिक नव्हे, हे सजीव व्यक्तींचं चित्रण असावं?"

"होय! आपला अंदाज अगदी बरोबर आहे. या चित्रातली मातृमूर्ति म्हणजे प्रत्यक्ष माझी आईच, अन् ते बाळ म्हणजे मी स्वत:! त्या काळात, चित्रकाराच्या कलेवर खूश होऊन माझ्या बाबांनी त्याला शंभर एकर जमीन बक्षीस दिल्याचं ऐकिवात आहे माझ्या! पण आता बदलत्या परिस्थितीचा गुलाम बनून चित्र विकायची वेळ आलीय माझ्यावर." उदास आवाजात शिवदत्त म्हणाला.

काळजी नको करू मित्रा, मी मोठ्या प्रेमाने जतन करून ठेवीन. याची किंमत करूच शकत नाही मी! तुला मी आपल्या खजिन्यात घेऊन जातो. या चित्राच्या बदल्यात तुला हवी तितकी रक्कम उचल तू" असे म्हणून श्रीचन्द्रने शिवदत्तला आपल्या खजिन्याजवळ नेऊन सोडले.

शिवदत्तने नि:संकोचपणे खजिन्यातून केवळ शभर नाणीच उचलली आणि म्हटले– "मला एवढी रक्कम पुरेशी आहे. हेच भांडवल मानून मी काही व्यापार करीन. बाकी देवाची कृपा!"

आश्चर्यचकित होत श्रीचन्द्र म्हणाला– "असल्या अपूर्व चित्राची विक्री इतक्या कमी किंमतीत करतोस? अरे, कमीत कमी एक लाख नाणी तरी उचल ना!"

"नाहीं, यापेक्षा जास्तीची मला जरूर नाही. हीच रक्कम मला लाखमोलाची आहे." असे म्हणून शिवदत्त तेथून निघून गेला.

श्रीचन्द्रने ते तैलचित्र राजा जयसेनला दाखवले. ते पाहून राजा चित्रावर फिदा झाला! तो मित्राला म्हणाला–"हे चित्र मला फार आवडलं! आपल्या अन्त:पुरात ते टांगून ठेवावंसं वाटतंय मला. पाहिजे ती रक्कम माग याबदली. विकायची नसेल

ही तसबीर निदान थोड्या दिवसांसाठी तरी मला आपल्या कक्षात ठेवायला दे ना! चित्र पाहून मनाला खूप शान्त वाटतंय!"

पण हसतच ती मागणी नाकारत श्रीचन्द्र म्हणाला–"राजा, तुला चांगलं माहीत आहे की ज्या वस्तूंचा मी संग्रह करतो, त्यापैकी कोणतीही माझ्या घराबाहेर गेलेली मला आवडत नाही. माझा नियम आहे तो. माफ कर मला!"

या घटनेनंतर काही वर्षे निघून गेली. एक दिवस राजा जयसेन अन् मित्र श्रीचन्द्र असेच गप्पा मारत आरामात बसले होते. इतक्यात शिवदत्त तेथे आला. आता त्याची परिस्थिती खूपच सुधारलेली दिसत होती. चांगला धनवान दिसत होता तो! मोठ्या प्रेमाने श्रीचन्द्रने त्याला बसवून घेतले. राजाशी त्याचा परिचय करून देऊन श्रीचन्द्रने त्याला विचारले–"हूं बोल. कसा आहेस तू शिवदत्त आता?"

"महाशय, आपणाकडून मी जी शंभर नाणी घेतली त्यातून व्यापार करून खूप लाभ झाला मला! मी आता लखपती बनलो आहे. आपणाबद्दल कृतज्ञ आहे मी फार. आताही मदतीसाठी आपणाकडे आलो आहे मी." तो म्हणाला.

"मदत? बोल, कसली मदत हवी तुला? कोणतीही मदत करीन मी तुला. व्यापार वाढवायचा आहे?" श्रीचन्द्रने विचारलं.

"आपणाकडे धनाच्या मदतीसाठी नाही आलो. मनाची शान्ति मागण्यासाठी मोठ्या आशेनं आलो आहे. मी आपल्या आईचं ते चित्र विकल्यापासून माझ्या मनाला शान्ति नाही राहिली. माझी अशी विनंती आहे की ते तैलचित्र आपण मला द्यावं. आपण मागाल ते मूल्य द्यायची तयारी आहे माझी! मला फक्त आता मनःशान्ति हवी." शिवदत्त याचनापूर्ण आवाजात बोलला.

हे ऐकून श्रीचन्द्र विचारात पडला. एकदा खरीदलेली वस्तु विकणं, हे तर त्याच्या नियमाविरुद्ध होणार होतं. खुद्द

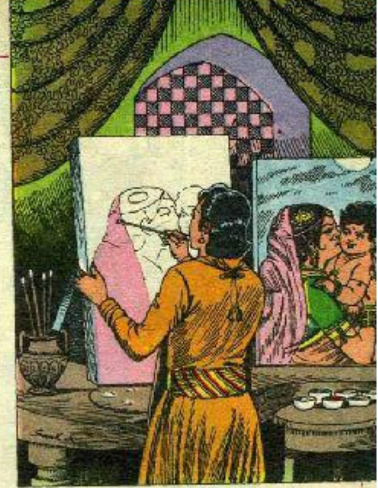
राजाची मागणीही त्यानं नाकारली होती. ते चित्र शिवदत्तला दिलं तर राजाचा राग नक्कीच ओढवणार!

राजाही आता उत्सुकतेनं श्रीचन्द्रकडे पाहू लागला. 'आपली मागणी नाकारणारा श्रीचन्द्र आता शिवदत्तची मागणीही नाकारणार की भावनेच्या आहारी जाऊन त्याला चित्र परत करणार?'

परिस्थितीचा नाजुकपणा लक्षात घेऊन श्रीचन्द्र शिवदत्तला म्हणाला–"मी एकादी वस्तु घेतली की तीं कधी पुन्हा विकून टाकत नाही. नियम आहे तसा माझा."

हे उत्तर ऐकून शिवदत्त बिचारा निराश झाला. पण पुन्हा विनन्ती करीत तो म्हणाला–"महाशय, तसा तर प्रत्येक नियमाला अपवाद असतोच की! तेव्हां या एकाच वेळी आपला नियम मोडा नं! मला आपल्या मातृमूर्तीच्या दर्शनाचं भाग्य मिळवून द्या."

त्याचं हे बोलणं श्रीचन्द्रच्या मनावर आघात करू लागलं. थोडा विचार करून तो म्हणाला–"ठीक आहे शिवदत्त, तुझं आपल्या आईच्या चित्रावरचं प्रेम पाहून तुला एक संधी देईन मी. मलाही चित्रकारीत खूप रुचि आहे. मीही चित्र काढू शकतो. मी तुझ्या आईचं ते तैलचित्र पाहून हुबेहूब तसंच तैलचित्र रंगवीन. कोणतं मूळ

चित्र आहे हे तू ओळखायचंस नंतर. तू खरं चित्र ओळखून काढलंस, तर मी ते चित्र तुला देऊन टाकीन. या परीक्षेत निर्णय द्यायचं काम महाराजच करतील."

शिवदत्तने ती अट मान्य केली. एका पंधरवड्यानंतर परत यायला सांगून श्रीचन्द्र त्या चित्राची हुबेहूब नक्कल करायच्या उद्योगाला लागला. पंधरवडाभर अविश्रान्त काम करून श्रीचन्द्रने चित्र पूर्ण केले.

अवधि संपल्यावर शिवदत्त ठरल्याप्रमाणे हजर झाला. राजाच्या समोरच श्रीचन्द्रने दोन्ही तसबिरी ठेवून शिवदत्तला मूळ चित्र ओळखून काढायला सांगितले.

थोडा वेळ बारकाईने निरीक्षण करून शिवदत्तने आपलं चित्र सहजपणे ओळखून काढलं. पण याचा अर्थ असा नव्हे, की दोन्ही चित्रं हुबेहूब एकमेकांसारखी नव्हती. इतर कोणी त्यात काही फरक करूच शकला नसता. पण ही कमाल केवळ शिवदत्तच करू शकला.

श्रीचन्द्र आनन्दाने म्हणाला–"तू जिंकलास शिवदत्त! आपली तसबीर घेऊन जा तू!"

राजा जयसेन दोन्ही चित्रं निरखत म्हणाला–"दोन्ही चित्र तर अगदी एकसारखी आहेत. तू खरं चित्र कसं ओळखलंस शिवदत्त?"

शिवदत्त उत्तरला–"महाराज, श्रीचन्द्र कलाकार आहेत. त्यांनी बनवलेलं चित्र शंभर टक्के खरं वाटत होतं. माझ्या आईच्या कानाखालचा छोटासा तीळही लक्षात घेऊन रंगवला त्यांनी. पण खऱ्या चित्रात माझ्या आईच्या गळ्यातल्या पदकात निळा खडा होता. मी ते कधीच विसरू शकलो नाही. कारण मी रोज सकाळ-संध्याकाळ आईच्या तसबिरीचं दर्शन घेत असे. पण नकली चित्रात यांनी चुकून तो खडा लाल रंगवला. मला स्वत:लाच आश्चर्य वाटतंय की इतक्या कुशल चित्रकाराने अशी चूक कशी काय केली असेल?" इतके बोलून शिवदत्त तेथून निघून गेला.

यानन्तर आपल्या गळ्यातला अमूल्य असा रत्नहार श्रीचन्द्रच्या गळ्यात घालत राजा जयसेन म्हणाला–"मित्रा, आजपर्यंत तुझ्यात दानगुण असूनही त्यागगुण नाही, म्हणून मला वाईट वाटे. पण आता ती अतृप्तीही राहिली नाही. तुझ्याबाबत चित्रात चूक कशी झाली हे समजलं मला!"

गोष्ट इथेच थांबवून वेताळ म्हणाला–"राजा, जे घडलं त्यावरून इतकं तर कळलं की, चित्र शिवदत्तला परत करायचं श्रीचन्द्रच्या मनात नव्हतं. एकदा घेतलेली वस्तु परत न देणं हा त्याचा कठोर नियम होता न? नियमभंग करायचा नव्हता म्हणून शिवदत्तवर दया दाखवायचं ढोंग करून त्याने शिवदत्तची परीक्षा घेण्याची कल्पना काढली. स्वत: एक श्रेष्ठ कलाकार असल्यामुळे आपण अगदी हुबेहूब चित्र काढून शिवदत्तला हरवू असा त्याचा बेत होता. चित्राची नक्कल करताना खड्याच्या रंगाची त्यानं जी चूक केली, त्यामुळेच शिवदत्त खरं चित्र ओळखून काढू शकला. जे घडलं ते खरं असंच होतं. पण राजाने–आपल्याला खरी गोष्ट कळली–म्हटलं, आणि श्रीचन्द्रला 'त्यागी' म्हणून त्याची प्रशंसा केली. हे सर्व निरर्थक आणि ढोंगी–पणाचं नाही वाटत? माझ्या या प्रश्नांची उत्तरं माहीत असूनही न दिलीस, तर हे राजा, तुझं मस्तक फुटून जाईल."

विक्रम उत्तरला–"श्रीचन्द्रने शिवदत्ताच्या मातेचं चित्र काढताना मुद्दामच खड्याच्या रंगात चूक केली की नाही, हे ठरवण्यापूर्वी आपण हे न विसरलं पाहिजे की, राजा आणि श्रीचन्द्र यांची गाढ मैत्री आहे. राजाने थोड्या दिवसांसाठीच चित्र मागितले असूनही श्रीचन्द्रने नकार दिला होता. 'नियमभंग करणं आपल्याला आवडत नाही' असं तो म्हणाला होता. अशा नाजूक स्थितीत शिवदत्तने येऊन चित्र परत मागितलं. ते तावडतोब देऊन टाकलं तर राजा नक्कीच श्रीचन्द्रवर रागावला असता. शिवदत्तच्या मागणीमागील हृदयस्पर्शी प्रेमभावना जाणूनही राजाच्या भयाने श्रीचन्द्रने ते द्यायला प्रथम नकार दिला. तरीही आईच्या चित्राबाबतची पुत्राची भावना दुखवावी, असंही त्याला वाटत नव्हतं म्हणून जाणूनबुजूनच त्यानं खड्याचा रंग बदलला. शिवदत्त ते सहज ओळखेल असं त्याला वाटलं होतं, अन् ते खरंही झालं. कानाखालचा लहानसा तीळही बरोबर लक्षात घेणारा कुशल कलाकार श्रीचन्द्र अशी चूक करील असं मानणं चूकच होईल. ही गोष्ट जाणूनच राजाने त्याच्या त्यागीपणाची प्रशंसा केली."

अशा तऱ्हेने उत्तर दिल्यामुळे विक्रम राजाचा मौनभंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा झाडाकडे गेला.

तीळ

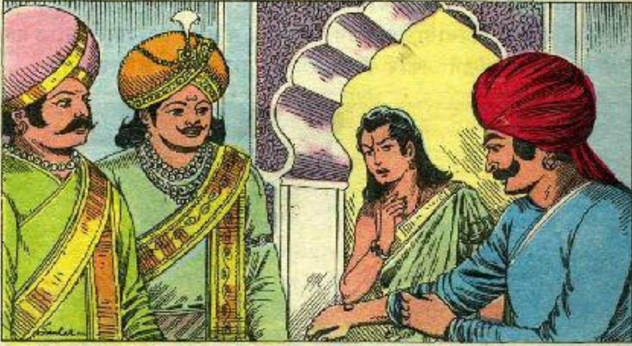
चित्रसेन राजाचा 'अंगावरच्या तिळांच्या शास्त्रा' वर खूपच विश्वास होता. या शास्त्राबद्दल अगदी थोडीशी माहिती असणारे लोकही, राजाच्या कमकुवतपणाचा फायदा घेऊन, काहीतरी बडबडून, त्याच्याकडून चांगली रक्कम वसूल करून निघून जात. पण राजाचा मन्त्री सुवर्ण राजाची ही अंधश्रद्धा दूर व्हावी अशा योग्य संधीची वाट पहात होता.

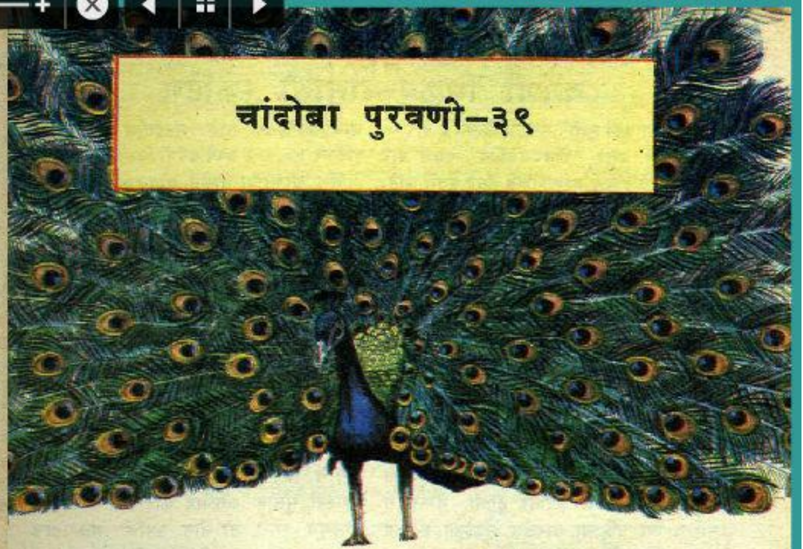
एकदा 'आपण या तिळांच्या शास्त्रातले महान पंडित आहोत' असे म्हणत शेजारच्या राज्यातला शिवनाथ नावाचा शास्त्री राजा चित्रसेनकडे आला. राजाने त्याला आपल्या शरीरावरच्या तिळांची नीट परीक्षा करून, त्यांचे 'फल' सांगण्याची आज्ञा दिली.

शिवनाथ राजाच्या शरीरावरचे तीळ तपासायच्या कामाला लागला. एक एक तीळ पाहून तो त्या त्या तिळाचे फल सांगू लागला. शिवनाथने राजाच्या मनगटावरचा तीळ जेव्हां पाहिला, तेव्हा म्हणाला–"महाराज, हा तीळ तर फारच महत्त्वाचा आहे! हा जर आणखी थोडा मोठा–म्हणजे चिचोक्याच्या आकाराचा असता, तर त्याने आपल्याला एका विशाल साम्राज्याचा सम्राटच बनवले असते!"

यावेळी प्रधानमन्त्री सुवर्णही जवळच होता. त्याने ताबडतोब तेथे बाहेर उभ्या असलेल्या पहारेकऱ्याला बोलावून, त्याला आपले उजवे मनगट शिवनाथला दाखवायला सांगितले. पहारेकऱ्याने तसे करताच त्याच्या हातावरचा बरोबर चिचोक्याएवढा तीळ शिवनाथला दिसला. 'शिवनाथ इतका वेळ उगाचच इकडचे-तिकडचे काहीतरी बडबडत होता' हे समजून यायला राजाला मुळीच वेळ लागला नाही,

अन् शिवनाथबद्दल तर विचारायलाच नको! त्याचा चेहरा पांढरा पडून तो थरथर कापू लागला होता! त्या दिवसापासून राजाचा 'तीळ' शास्त्रावरला विश्वासही उडून गेला.

भारतातील पक्षी न जनावरे :

मोर

आपल्या देशातील पक्ष्यांमध्ये मोर हा सर्वात सुंदर पक्षी होय. पूर्ण वाढलेल्या मोराचे विशेष आकर्षण म्हणजे त्याची लांबलांब मोरपिसे! मोरपिसाची लांबी जवळजवळ १.२ मीटर इतकी असते. आपला पिसारा उभारून मोर जेव्हां नाचू लागतो, तेव्हां ते मयूर-नृत्य मोठे विलोभनीय दिसते. पिसाऱ्याचा चमकदार रंग पहाणाऱ्यांचे मन आकर्षून घेतो. त्याच्या डोक्यावर मुकुटासारखा शोभणारा तुराही फारच सुन्दर असतो. लांडोरीला मोरासारखा सुन्दर पिसारा नसतो. तिच्या अंगावर भुरक्या रंगाचे ठिपके असतात आणि मानेच्या खालील भागावर हिरव्या व निळ्या रेषा असतात. लांडोरीच्या डोक्यावरही तुरा असतो. लांडोर एका वेळी पाच-सहा अंडी घालते. साधारतः सर्व मोर धान्याचे दाणे, परागतंतु व कीटक खातात. कधीकधी ते सरडे व सापही पकडून खातात.

आपल्या पुराणात मोराला 'कार्तिकेयाचे वाहन' म्हणून स्थान प्राप्त झाले आहे. आपले सौन्दर्य व आकर्षकता यामुळे पहाणाराचे मन रिझवणारा मोर हा आपल्या देशाचा 'राष्ट्रीय पक्षी' आहे.

बातम्यातील बालक :

वर्गणी मिळवण्यासाठी स्केटिंग

बडोद्याच्या एका मुलीने मुंबई ते दिल्ली हें १,६०० कि. मी. चे अंतर 'रोलर-स्केटिंग' वरून पार करून जनतेचे लक्ष आपल्याकडे वेधून घेतले आहे. गिनीज बुकमधे आपले नाव यावे या उद्देशाने काही तिने हे अपूर्व साहस केलेले नाही. गुजरात राज्यातील नवसारी येथील 'कॉलेज ऑफ ऑफ्थाल्मालॉजी' साठी वर्गणी मिळवण्याकरता तिने हे अद्भुत स्केटिंगचे साहस केले. आणि विशेष म्हणजे, ती काही त्या कॉलेजची विद्यार्थिनीही नव्हे. वयाची आठच वर्षे पुरी झालेल्या या बालिकेचे नाव शीतल पांडेय असे असून ती बडोद्यातील एका शाळेत तिसऱ्या इयत्तेत शिकत आहे.

ही घटना मागील उन्हाळ्यात घडली. तिचे वडील जगदीश पांडेय आणि आणखी दोन व्यक्ति या प्रवासात तिच्या बरोबर होत्या. शीतल मे महिन्याच्या पहिल्या तारखेस मुंबईहून स्केटिंग करत निघाली. यांच्या मदतीसाठी आणखी दोन माणसे कारमधून बरोबर निघाली. प्रसिद्ध फिल्मी अभिनेता आणि संसद-सदस्य सुनील दत्त यांच्या उपस्थितीत, त्यांचे शुभ आशिर्वाद घेऊन ही यात्रा सुरू झाली. महाराष्ट्र, गुजराथ, राजस्थान व हरियानातील एकूण ४३ शहरे फिरून २२ जूनला शीतल दिल्लीला पोचली. या पूर्ण वाटेत एकूण २ लाख रुपये जमा झाले. मुंबईतील एका प्रसिद्ध हॉटेलने ५०,००० रुपये वर्गणी दिली. एका बॅटरी निर्माण करणाऱ्या संस्थेने शीतलच्या या साहसी यात्रेची पूर्ण व्यवस्था केली व अशा तऱ्हेने त्या संस्थेने आपले योगदान दिले.

होय, अशा तऱ्हेने स्केटिंग करणे, हा शीतलचा पहिलाच अनुभव नव्हता ! वयाच्या सातव्या वर्षी तिने कलकत्ता ते कानपुर हे १००० कि. मी. चे अन्तर स्केटिंगने तोडले होते. त्यावेळी या बालिकेला मदर थेरेसाने निरोप दिला होता.

शीतलच्या या साहसी यात्रांचा प्रणेता तिचा पिता जगदीश पांडेय हाच होय. स्वतः क्रीडा-प्रेमी असणारा जगदीश पांडेय एका कॅमेरा निर्माण करणाऱ्या संस्थेत कर्मचारी आहे. आपल्या मुलीत असणारे क्रीडाप्रेम व सामर्थ्य ओळखून त्याने ती तीन वर्षांची असतानाच तिला प्रशिक्षण द्यायला सुरुवात केली. एक वर्षातच तिला 'मॅरेथॉन स्केटिंग' साठी नेले गेले होते. सध्या शीतल रोज ६० कि. मी. स्केटिंग करण्याचा सराव करीत असते.

आपली ताकत पाहून विदेशी लोकांनीही आपली 'वाहवा' करावी इतकीच शीतलची इच्छा आहे. चला, आपणही आशा करू या की शीतलला आंतर्राष्ट्रीय कीर्ती प्राप्त होवो !

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. एलेफंटा लेणी कुठे आहेत ?
२. एव्हरेस्ट शिखरावर सर्वात प्रथम कोणी व केव्हां पाऊल ठेवले ?
३. पंधराव्या शतकातील एका महात्म्याला हिन्दु व मुसलमान दोन्हीही आपल्याच धर्माचा मानतात. हा महात्मा कोण ?
४. इ. स. पू. पहिल्याच शतकात एक धर्मप्रचारक आपल्या देशात आला, अनेक लोकांना ख्रिश्चन बनवून शेवटी त्याने आपल्याच भूमीवर देह ठेवला. हा धर्मप्रसारक कोण ?
५. भारतातील पहिली महिला-डॉक्टर कोण ?
६. आपल्या देशातील सुप्रीम कोर्टाची पहिली महिला-न्यायमूर्ति कोण ?
७. आपल्या देशातील इंडियन एअरलाईनचे विमान सर्वात प्रथम कोणी चालवले ?
८. भारतीय वैमानिक-दलाची सुरुवात केव्हां झाली ?
९. भारतीय वैमानिक-दलाचा सर्वात पहिला नायक कोण ?
१०. आपल्या देशातील अति प्राचीन नौका-निर्माण-संस्था कोणती ? तिची स्थापना कोणी केली होती ?
११. आपल्या देशात 'चिल्ड्रेन्स फिल्म सोसायटी' केव्हां व का निर्माण झाली ?
१२. आपल्या देशातील अति समृद्ध असा पशु-संपत्तिवाला प्रान्त कोणता ?
१३. वाघाला 'राष्ट्रीय जनावर' म्हणून मान्यता केव्हां मिळाली ?
१४. भारतात प्रथम डाक-तिकिट केव्हा निघाले ?
१५. शिखांचे अतिपवित्र यात्रा-स्थल कोणते ?

उत्तरावली

१. मुंबई बंदराजवळीक असणाऱ्या एलेफंटा बेटावर.
२. सन १९५३ मधे तेन्सिंग नोर्के व एडमंड हिलेरी यांनी.
३. कबीर.
४. येशूच्या बारा शिष्यांपैकी एक सेंट थॉमस हा ५२ साली त्या काळच्या केरळ प्रान्तात आला होता. सोळा वर्षांनंतर मद्रासजवळील एका टेकडीवरील चर्च मधे त्याचा खून झाला.
५. डॉ. आनन्दीबाई जोशी. सन १८८६ मधे एम. डी. पदवी अमेरिकेत मिळवून महाराष्ट्रात तिने वैद्यकव्यवसाय सुरू केला. पण २६ फेब्रु. १८८७ रोजी तिला मृत्यु आला.
६. केरळची जस्टिस फातिमाबीबी.
७. जे. आर. डी. टाटा यांनी.
८. सन १९३२ मधे ८ ऑक्टोबर रोजी. हाच दिवस 'वैमानिक दल दिवस' म्हणून साजरा केला जातो.
९. सुब्रतो मुखर्जी.
१०. विशाखापट्टणची 'हिन्दुस्तान शिपयार्ड' मुंबईच्या स्टीम नॅव्हिगेशन कंपनीने हिची स्थापना केली होती.
११. बाल-चित्रपटांच्या निर्मितीला प्रोत्साहन देण्यासाठी व आंतरराष्ट्रीय फिल्मोत्सवाची व्यवस्था करण्यासाठी १९५५ मधे ही सोसायटी स्थापन झाली. मागच्या नोव्हेंबरमधे तिरुअनंतपुरम येथे सातवा आंतरराष्ट्रीय बाल फिल्मोत्सव साजरा झाला.
१२. उत्तर प्रदेश.
१३. सन १९७२ मधे. तोपर्यंत हा मान सिंहाचा होता. वाघांची संख्या कमी झाल्याने हे परिवर्तन केले गेले.
१४. सन १८५२ मधे.
१५. अमृतसर येथील गुरुद्वार हरमिन्दर साहेब (सुवर्णमन्दिर)

शिवभक्त माकड

दिल्लीत एका शिवमन्दिराजवळील एका झाडावर एक माकड रहात असे. ते रोज पहाटे चार वाजता झाडावरून उतरून येऊन मन्दिरात देवाच्या प्रतिमेसमोर भक्तीने हात जोडून उभे रहात असे, आणि काही वेळाने निघून जात असे. त्यावेळी देवदर्शनाला येणारे लोक ते विचित्र भक्त-माकड पाहून आश्चर्यचकित होत. अशी दहा वर्षे निघून गेली आणि मागील नोव्हेंबरच्या पहिल्या तारखेला या माकडाचे निधन झाले. त्याच्या पार्थिव शरीराला गंगोदकाने स्नान घालून, मिरवणूक काढून यमुनाकिनारी नेण्यात आले आणि त्याची मंत्रोच्चारांसहित अंत्येष्टी साजरी केली गेली.

चांदोबाच्या बातम्या

कावळे खाणारे

आपण माना वा न माना. पण गोष्ट खरीच आहे. जपानमधील किसाकटा नावाच्या तटवर्ती शहरातील लोकांचा प्रमुख व्यवसाय आहे शेतीवाडी. त्यांच्या पिकांचे कावळ्यांमुळे प्रचंड नुकसान होऊ लागले. दरवर्षी ७,५०० डॉलर्स इतके हे नुकसान असे. त्यामुळे शहरातील लोकांना कावळ्यांचा इतका राग आला, की त्यांनी कावळे मारून खाण्याची सवय लावून घेतली. मागील तीन वर्षांत, दरमहिना कमीत कमी दोनशे कावळ्यांच्या हिशो-बाने इथे कावळे मारले जात असत आणि मजेने खाल्लेही जात असत.

भुताटकीचे घर

किसन नावाच्या तरुणाला शहरात नोकरी तर मिळाली, पण रहायला घर काही मिळेना. घरासाठी हिंडूनहिंडून तो अगदी रंजीस आला. अशातच त्याची अमीर नावाच्या माणसाशी गाठ पडली. तो किसनला म्हणाला–"या शहराच्या टोकाला माझं एक घर आहे. पण लोक त्याला भुताटकीचं घर समजतात, कोणी तिथे रहायला तयार नसतं. तुला वाटलं, तर तू रहा तिथे. माझी काहीच हरकत नाही. मला पैशांचीही गरज नाही; तेंव्हा तू अगदी फुकट रहा तिथं. भाडंबिडं काही नको मला."

किसन एकदम खूशच झाला! त्याच रात्री मुक्कामाला तो त्या घराकडे गेला. घराला कुलूप लावलेले होते. पण किसन जेंव्हा पायऱ्या चढू लागला, तेंव्हा कुलूप आपोआपच उघडले गेले! दरवाजे आपोआप उघडले गेले! हे पाहून किसन मनातल्या मनात जरा घाबरलाच, पण धैर्य एकवटून तो तसाच पुढे जात राहिला.

तो घरात पोचला, अन् मागे दरवाजा आपोआप बन्द झाला! किसनच्या समोर एक मोठासा प्रकाश फाकला अन् हळूहळू त्या प्रकाशाने एक अस्पष्टसा आकार धारण केला.

धुरासारखा दिसणारा तो आकार बोलू लागला–"मी या घरातलं मोठ्यात मोठं भूत आहे. माझ्याबरोबर इथं रहाणारी इतर तीन भुतं माझ्या आज्ञेत रहातात. तुला इथं रहायचं असेल तर आम्हाला फक्त खूश ठेवलंस की पुरे!"

किसनने त्या भुताला नमस्कार करून म्हटले–"मी तर इथेच, या घरात रहाणार आहे. तू म्हणशील, तसं करीन मी." तेव्हा त्या मोठ्या भुताने इतर तीन

"वसुंधरा"

भुतांना बोलावून किसनशी त्यांचा परिचय करून दिला–"ही माझी बायको, अन् या दोघी माझ्या मुली. या दोघीत कोण अधिक सुन्दर आहे, हे ठरवता न आल्याने मी त्रासून गेलो आहे. तेव्हा ती अडचण तू सोडवायचीस. पण खरं उत्तर अशा रीतीने सांगायला हवंस की दोघींपैकी कुणालाही वाईट वाटू नये."

आपले दात विचकून हसत त्याच्याकडेच पहात असलेल्या त्या दोघींकडे किसनने एकदा पाहिले. आपली भीती आतल्या आत दाबत खोटेच गांभीर्य दाखवत किसन म्हणाला–"मी खरं सांगितलं तर एकीला कुणाला तरी नक्कीच राग येईल. पण मला थोडा वेळ दिलात तर मी तो रागही शान्त करून टाकीन. आहे तयारी तुमची?" किसनने त्या बाप-भुताला विचारले, आणि त्याने संमतीही दिली.

किसनने त्या दोघी तरुणी-भुतांकडे पहात, त्यापैकी एकीकडे बोट दाखवत म्हटले–"दोघींच्यात हीच फार सुंदर आहे. पण इतकी सुन्दर असून आपल्या आई-बापांकडेच कशी राहिली ही? एकाद्या जंगलात निघून गेली असती तर एकाद्या सुन्दर नौजवान भुताशी आत्तापर्यंत हिचं लग्न नसतं होऊन गेलं? चांगली चांगली भूतं आतासुद्धा हिच्याशी विवाह करायला आपसात चढाओढी लावतील, यात संशय नाही."

तेव्हा ती छोटी भूत-मुलगी बापाला म्हणाली–"हा मानव बरोबर बोलतोय. मी जंगलात निघून जाते. आशिर्वाद द्या मला." असे म्हणून आईबापांना नमस्कार करून ती तेथून निघून गेली.

पण दुसऱ्या तरुणी-भुताला, किसनने आपल्याला सुन्दर न म्हटल्याबद्दल राग आला. ती रुसून एका कोपऱ्यात जाऊन बसली. किसन तिच्याजवळ जाऊन म्हणाला–"अग, खरं म्हणजे तूच सुन्दर आहेस. पण मी तसं म्हटलं असतं म्हणजे तू घरातून निघून गेली असतीस. तू रोज

मला दिसावीस असं वाटतं, म्हणून खोटंच सांगून मी तुझ्या बहिणीला घराबाहेर काढलं."

किसनच्या या बोलण्याने ती तरुणी-भूत खुश झाली. तिने किसनला विचारले–"तू स्वतःच माझ्याशी लग्न करशील."

"पण मी एक मानव आहे; अन् तू आहेस भूत. आपलं लग्न कसं शक्य होईल?" भीतभीत किसनने विचारले.

"माझ्या मनात येईल तेव्हा मी मानव-रूप धारण करू शकते न! एका मानवाशीच लग्न करायची इच्छा आहे माझी." प्रेतबाला लाडात आली.

इतक्यात बाप-भूत तेथे आले अन् त्याने विचारले–"राग शान्त झाला की नाही?"

ती भूत-तरुणी बापाला म्हणाली–"बाबा! हा मानव माझ्याशी लग्न करायला तयार झाला आहे."

हे ऐकून ती आई-वडील भुते फार खुश झाली. आनन्दाने आरडत-ओरडत ती नाचू लागली.

यावर किसन एकदम रागाने म्हणाला–"हे गाणंबजावणं थांबवा अगोदर! नुसतं 'हो' म्हणून लग्न होत नसतं! मला हुंडा पाहिजे हुंडा!"

"काय हुंडा पाहिजे तुला?" बाप-भूत म्हणाले.

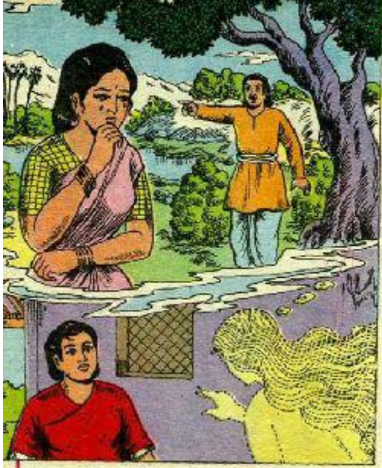
"मला दुसरं काहीही नको. फक्त हे घर द्या मला! इतकंच पुरे!" किसनने मागणी केली.

"ठीक आहे! घे." मोठे भूत कबूल झाले.

"हं! मग ऐका तर! या घरात फक्त मी अन् माझी बायकोच राहू. तुम्ही दोघं निघून जा इथून." किसन बोलला.

"वा, वा! हा तर मोठाच अन्याय आहे! आम्ही दोघं राहिलो, तर तुझं काय बिघडणार आहे?" बाप-भुताने विचारले.

"तुम्ही इथे राहिलात, तर लोक समजतील की मी आपला घरजावई आहे,

आणि सासू-सासऱ्यांच्या जिवावर जगतोय! छी:, असली अपकीर्ति नको बुवा मला! मला आणखी एक विचारायचंय. हे घर सोडून अन्यत्र काय तुम्हाला जगता येणार नाही कुठे?" किसनने विचारले.

"हं! तुमचं म्हणणं बरोबर आहे जावईबुवा! मी अन् माझी बायको कुठेही राहू शकतो. मुलगी सुखात रहावी, इतकीच इच्छा आहे आमची." असे म्हणून आई-बाप भुते तेथून निघून गेली. निघण्या-पूर्वी त्यांनी मुलीला चांगला उपदेश केला, खूपशा सूचनाही दिल्या.

ते दोघे गेल्यानंतर किसन आपल्या भूत-पत्नी कडे पहात म्हणाला—"मी तुझ्या सर्व नातेवाईकांना घालवून दिलं, याबद्दल फार वाईट वाटतंय मला."

पण किसनच्या कृत्याचे समर्थन करीत ती भूतकन्या म्हणाली—"तू केलंस, ते सारं चांगलंच केलंस. आईवडिलांची इच्छा होती की माझं लग्न व्हावं. आम्ही जेव्हा मानव होतो, तेव्हा मी अन् माझ्या बहिणी साठी त्यांनी स्थळं निश्चित करून ठेवली होती. त्यावेळी अमीर नावाच्या माणसानं आमचं शेत आम्हाला फसवून हडपलं, अन् त्यामुळे आमची लग्न राहून गेली. आम्हाला कुठेच आसरा राहिला नाही. माझ्या बहिणीचा आपल्या रूपावर भारीच विश्वास होता. तिला वाटे की आपल्या सौन्दर्यावर भाळून ठरलेला मुलगा आपल्याशी विवाह करीलच. पण त्याच्याकडे जाऊन तीं अपमानित होऊन परत आली. नंतर तिनं आत्महत्या केली. त्या दु:खाने आम्ही बाकी सर्वजण इतके बेजार झालो की विष खाऊन आम्हीही आत्महत्या केली. आम्हाला त्या अमीरचा सूड घ्यायचा होता, म्हणून त्याच्या नव्याने बांधलेल्या घराचाच आम्ही ताबा घेऊन बसलो. आता माझी बहीण तर स्वत:च स्वत:चं लग्न जमवण्याच्या इराद्याने धैर्याने बाहेर पडली आहे. माझाही विवाह तुझ्याशी झाला. मला आता दुसरी कसलीही इच्छा नाही."

"तुझी जर काही इच्छा उरली नाही, तर आता तुला भूत म्हणून रहायची काय आवश्यकता?" किसनने विचारले.

झालं! ती भूत-पत्नी एकदम अदृश्यच झाली! तिला बहुधा भूत योनीतून मुक्ति मिळाली असावी.

त्या रात्री किसन त्या घरात आनन्दाने झोपला; अन् सकाळ होताच अमीरकडे जाऊन सारी हकिकत त्याला सांगितली.

अमीरने किसनची त्याच्या साहसाबद्दल अन् अपूर्व अशा सफलतेबद्दल खूप तारीफ केली. तो किसनला म्हणाला—"तू मला सर्वच बाबतीत श्रेष्ठ वाटतोस. मी तुला आपला जावई बनवून घेऊ इच्छितो. माझ्या एकुलत्या एका कन्येशी तुझा विवाह करून देऊन मी ते घर तुला आंदण देईन. आम्हाला आमच्या मुलीला सोडून रहाणं कठीण वाटेल म्हणून आम्ही पति-पत्नीही तुझ्याबरोबर त्याच घरात राहू इच्छितो."

अमीरची मुलगी खूपच सुन्दर होती, त्यामुळे किसनने या विवाहास आपली मान्यता दिली. आणि म्हणाला—"आपल्या मुलीशी विवाह करायला माझी काही हरकत नाही. पण मी तुमचा घरजावई म्हणून रहाणार नाही. तसं असतं, तर मी त्या भुताच्या दुसऱ्या मुलीशी विवाह नसता का केला? तिचं रूप कदाचित चांगलं नसेल, पण मन तर धुतल्या तांदुळासारखं स्वच्छच होतं! हुंड्याबद्दल म्हणाल, तर मी त्या विरुद्ध आहे. मला चांगली नोकरी मिळालेली आहे, तेव्हा त्या पैशात मी आणि तुमची मुलगी आरामात निर्वाह करू."

यावर अमीर काय बोलणार? त्याने फक्त इतकेच म्हटले की—"पण एक गोष्ट तर तुला ऐकावीच लागेल. त्या घराला 'भुताटकीचं घर' असं नावं पडलं आहे, त्यामुळे तिथे रहायला इतर कोणी तयार होणार नाही. तेव्हां तुम्ही दोघं त्याच घरात रहा."

किसनने ही गोष्ट मान्य केली. किसन अन् अमीरच्या मुलीचा विवाह धूम-धडाक्याने साजरा झाला.

वायफळ खर्च

गोष्ट खूप जुनी आहे. सौरतपुर नावाच्या छोटघाशा गावात रामसिंह नावाचा एक व्यापारी रहात असे. पैसे खर्च करणं त्याच्या जिवावर येई. स्वतःच्या गरजां- साठीही तो पुरेसा खर्च करीत नसे.

काही कामासाठी तो एकदा शेजारच्या गावी जायला निघाला. वाटेत त्याला एक खजुराचे झाड दिसले. झाडावर चढून त्याने पोटभर खजूर खाल्ला, खिशातही भरून घेतला. आता झाडावरून उतरायचे म्हणून तो खाली पाहू लागला. पण खाली खोलवर जमीन पाहून त्याचे डोळेच फिरू लागले. चुकून हातपाय सरकला तर गच्छन्तीच! आता तो देवाची प्रार्थना करू लागला–"देवा! मी सही-सलामत खाली उतरलो, तर पाचशे लोकांना जेवण घालीन." थोडे उतरल्यावर त्याला वाटू लागले "पांचशे लोकांना अन्नदान करणं हा वायफळ खर्च होईल. त्यापेक्षा शंभर लोकांना जेवण घालून भागवावं झालं!"

शेवटी जेव्हां धड हातीपायी त्याचे पाय जमिनीला लागले तेव्हां तो विचार करू लागला–"शंभर नालायक माणसांना जेवण देण्यापेक्षा एकाच सद्ब्राह्मणाला पोटभर जेवू घालून जास्त पुण्य मिळेल." तेव्हां त्याने ठरवून टाकले की, बस्! एकाच ब्राह्मणाला जेवायला घालायचं!

कोणाला बोलवावे, याचा विचार करत तो घराची वाट चालू लागला. 'एकाद्या चांगल्या तगड्या, जाडजूड ब्राह्मणाला बोलावले तर अन्नखर्च जास्त होईल, तेव्हां आपल्या गावात 'पाप्याचं पितर' असा एकादा कोणता बरं ब्राह्मण सापडेल? हं, राममन्दिराचा पुजारी रामशास्त्री बरा काडी-पहिलवान आहे. त्यालाच बोलावू या."

२५ वर्षांपूर्वीच्या चांदोबातील गोष्ट

गावात पोचल्याबरोबर प्रथम रामशास्त्र्या- कडे जाऊन, त्याला दुसऱ्या दिवशीचे जेवणाचे आमंत्रण देऊनच रामसिंह आपल्या घरी गेला.

या कंजूस प्राण्याने भोजनाचे आमन्त्रण दिलेले पाहून पुजारी रामशास्त्री आश्चर्य- चकित झाला! त्याने आमन्त्रण तात्काळ स्वीकारले.

रामसिंहने घरी पोचल्याबरोबर आपल्या बायकोला म्हटले–" आजचं माझं काम झालं नाही. मला तसंच परत यावं लागलं. उद्या परत जायचं आहे मला. पण मी त्या राम- शास्त्र्याला उद्या जेवायचं आमन्त्रण दिलेलं आहे. हे काम कमीत कमी खर्चात कसं उरकायचं ते बघ तू." नंतर त्याने गावाला जाताजाता घडलेली सारी हकिकत तिला सांगून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच रामसिंह पुन्हा शेजारच्या गावाकडे निघून गेला.

ठरल्याप्रमाणे दुपारी रामशास्त्री जेवणा- साठी रामसिंहच्या घरी आला, राम- सिंहच्या बायकोने त्याला जेवायला वाढले. दिसायला रामशास्त्री बारीक असला, तरी तो पक्का भोजनभाऊ होता. तीन माण- सांचे अन्न तर त्याने सहज सफाचट करून टाकले! बाकीचे पक्वान्न पोटलीत बांधून घेऊन, विडा तोंडात घालताना त्याने

पाहिले की आपल्याला दक्षिणा म्हणून काहीच पैसे ठेवलेले नाहीत!

"माई, उदक सोडताना ब्राह्मणाला विड्याबरोबर दक्षिणाही द्यावी लागते, नाहीतर गृहस्थ धर्माला बट्टा लागतो! तेव्हां दोन रुपये तरी ठेव विड्याबरोबर माई!" रामशास्त्री रामसिंहाच्या बाय- कोला म्हणाला.

नाइलाज होऊन विड्याबरोबर दोन रुपयेही देऊन तिने पुजाऱ्याला संतुष्ट करून पाठवून दिले.

दुसऱ्या दिवशी रामसिंह घरी परतला. बायकोने उदक सोडून विड्याबरोबर दोन रुपये दिल्याचे त्याला सांगितले. ते ऐकताच रामसिंहला डोक्यावर आकाशच कोसळल्या-

सारखे झाले! त्याने बायकोला खूप शिव्या मोजल्या अन् हातात सोटा घेऊन बाहेर पडत तो म्हणाला–"फसवून मला लुटलं काय त्या बेट्यानं! थांब, आता त्याला चांगलाच धडा शिकवून येतो परत."

पुजारी रामशास्त्र्याला 'असं काही तरी घडेल' याचा अंदाज होताच, त्यामुळे त्याने आवश्यक ती तयारी करूनच ठेवली होती. रामसिंहाला येतासा दुरूनच पाहून तो खाटेवर पडून राहिला. त्याची बायको आणि मुलगा खाटेच्या दोन्ही बाजूंना बसून जोरजोरात रडू लागले!

रामसिंह तेथे पोचल्यावर रडतरडतच रामशास्त्रीचा मुलगा म्हणाला–"रामसिंहजी, आम्ही तुमचं काय घोडं मारलं होतं? तुम्ही जेवणांत त्यांना काय चारलंत? जेवून आल्यापासून त्यांना उलट्या होऊ लागून आता त्यांनी खाटच पकडली आहे! वैद्याला बोलावलं, तर तो म्हणाला की त्यांना अन्नातून विष खायला घातलं गेलंय! आता ते विष नाहीसं करायला औषधपाण्यावर दहा रुपये खर्च होणार आहे. तुम्ही माझ्या वडलांच्या खुनाचा प्रयत्न केलात याबद्दल न्याय व्हायला हवा. चला, आत्ताच आपण ग्रामाधिकाऱ्याकडे जाऊ या."

'गोष्ट ग्रामधिकाऱ्याकडे गेली तर वैद्याचा खर्च तर द्यावा लागेलच अन् वर दंडही भरावा लागेल.' या विचाराने रामसिंह घाबरून गेला आणि हळूच त्या मुलाला म्हणाला–"बेटा, वैद्याकडून नीट औषधपाणी करून घे हं! खर्च मी देईन सगळा, काळजी नको करूस. मग आता ग्राम अधिकाऱ्याकडे कशाला जायला हवं?" असे बोलत तो पुजाऱ्याच्या मुलाची विनवणी करू लागला.

रामशास्त्रीच्या मुलाने असा आव आणला, की जणू काही आपण रामसिंहावर मोठी कृपाच करत आहोत, आणि त्याच्याकडून आणखी दहा रुपये वसूल करून आपला कायद्याचा बडगा मागे घेतला.

यानन्तर खजुराचे नाव निघाले तरी रामसिंहाच्या छातीत धडधडू लागे!

वीर हनुमान

हनुमानाने विभीषणाबाबत दिलेले आपले मत रामाने ऐकले आणि नंतर तो म्हणाला–"विभीषण जरी दुष्ट असला, तरी आता तो शरणागत म्हणून आपल्याकडे आलेला आहे, म्हणून त्याची उपेक्षा करणं आपणास योग्य होणार नाही."

"विभीषण दुष्ट असो वा सुष्ट, त्याच्याशी आपल्याला काय करायचंय?" सुग्रीवाने आपले म्हणणे मांडले. विभीषण संकटात सापडलेल्या आपल्या थोरल्या भावाला सोडून इकडे आला. तेव्हा हा केव्हा ही आपणास सोडून जाऊ शकेल, त्याच्यावर विश्वास ठेवणं योग्य होणार नाही असा त्याचा विचार होता. सुग्रीवाच्या या विचाराचे खंडण करीत राम लक्ष्मणाशी बोलू लागला. "आपल्या बांधवांचा विरोध करणं एक सामान्य गोष्ट आहे. आपल्या थोरल्या भावाच्या भीतीने विभीषण इकडे आलेला आहे, कदाचित् आपल्या मोठ्या भावाचं राज्य याला पाहिजे असेल."

पण लक्ष्मणाच्या विचाराची दिशा थोडी निराळी होती. तो म्हणाला–"माझी अशी शंका आहे की रावणाने याला आपल्याला मारून टाकण्यासाठी पाठवलेलं असावं." सुग्रीव म्हणाला की हा तर आपला शत्रु रावण याचा धाकटा भाऊ आहे. याच्यावर विश्वास कसा ठेवावा?

रामाला हे युक्तिवाद पटले नाहीत. तो म्हणाला–"शरणागताला आश्रय देणं,

२०. शुकाचे दूत-कार्य

त्याला अभयदान देणं हे तर क्षत्रियाचं परम कर्तव्य आहे. अशा शरणागताला आधार न देणं हे महापाप होय ! म्हणून मला असं वाटतं की त्याला तावडतोब इथं घेऊन यावं."

रामाने असं म्हटल्यावर आता सुग्रीवाला काही विरोध करता येईना. तो लगेच विभीषणाकडे गेला आणि त्याला घेऊन रामाकडे आला. विभीषणाने आपल्या चार राक्षस-सहकाऱ्यांसह रामाला वंदन केलं नि नम्रपणे म्हणाला–"मी रावणाचा छोटा भाऊ विभीषण. माझ्या मोठ्या भावाने माझा अपमान केला, म्हणून मी तुम्हाला शरण आलो. आता माझं राज्य, माझं जीवन नि माझं सुख सगळं तुमच्या हातात आहे."

या सगळ्या गोष्टी आपल्या कानांनी ऐकून रामाला फार बरं वाटलं. तेव्हा रामाने विभीषणाला राक्षसांच्या सामर्थ्या-बाबत विचारले. विभीषणाने माहिती दिली.

"ब्रह्मदेवाकडून रावणाला असं वरदान मिळालं आहे की गंधर्व, नाग, राक्षस वा कोणत्याही भूतांशी होणाऱ्या लढाईत त्याचा कधी पराजय होणार नाही. त्या अजेय रावणाचा धाकटा भाऊ आणि माझा थोरला भाऊ आहे कुंभकर्ण. तो पराक्रमात इन्द्राहून कोणत्याही प्रकारे कमी नाही. रावणाचा मुलगा इन्द्रजित हा युद्ध करता करता अदृश्य होऊ शकतो आणि त्याचे शरीर व बोटे यांवर अभेद्य असं कवच असतं ! या शक्तिमुळे तो युद्ध चालू असता अग्नीची पूजा करतो. रावणाचे सेनापति पराक्रमात दिक्पालां सारखे आहेत. मनास येईल ते रूप धारण करणारे असंख्य राक्षस लंकेत आहेत. अशा राक्षसांच्या साह्याने रावणाने दिक्पालांना पराजित केले."

या सर्व गोष्टी ऐकून राम म्हणाला–"मी रावण व सर्व राक्षस-वीरांचा संहार करून तुला लंकेचा राजा बनवीन. ही माझी प्रतिज्ञा आहे असं समज. रावणाचा सपरि-वार संहार करून मगच मी अयोध्येला परत जाईन. आपल्या भावांची शपथ घेऊन मी तुला हे सर्व सांगत आहे."

हे सर्व ऐकून कृतज्ञतेने भारावून विभीष-णाने रामाला साष्टांग नमस्कार केला नि म्हणाला–"राक्षसांचा अंत करण्यासाठी नि लंकेवर विजय मिळविण्यासाठी मी पण आपणास यथाशक्ति मदत करीन. आता आपले शत्रु हे माझे शत्रु आहेत, आणि मी शत्रूंशी युद्ध करणार !"

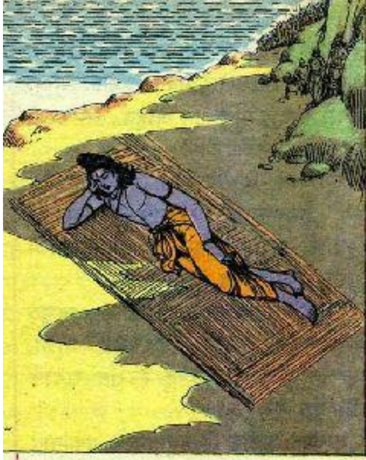
संतोषाने विभीषणाला आलिंगन देत राम लक्ष्मणाला म्हणाला–"लक्ष्मणा ! समुद्राचं पाणी आणून या विभीषणाला राक्षस-राजा म्हणून अभिषेक कर."

वानर-समुदायात राक्षस-राजा म्हणून विभीषणाला अभिषेक करण्यात आला. वानरांनी उत्साहाने उच्च स्वरात रामाचे कीर्तिगान केले.

यानंतर सुग्रीव नि हनुमानाने एकांतात विभीषणाला विचारले–"वानरां सह आम्ही सर्व जण हा समुद्र कसा पार करून जाऊ?"

तेव्हा विभीषणानें सांगितले–" रामानें समुद्राला शरण जावे. रामाचा एक पूर्वज सगर याने समुद्रावर खूप उपकार केलेले आहेत, म्हणून आता समुद्र रामाला नि:संशय सर्व प्रकारे साह्य करील!"

सुग्रीव तेथून राम-लक्ष्मणाकडे गेला आणि विभीषणाची सूचना त्यांना सांगितली. विभीषणाचा सल्ला रामाला आवडला आणि मग त्याने लक्ष्मण व सुग्रीव यांना आपले मत विचारले. त्यांनी पण विभीषणाचा सल्ला योग्य असल्याचा निर्वाळा दिला.

मग समुद्र-किनाऱ्यावर दर्भासन टाकून राम त्यावर बसला.

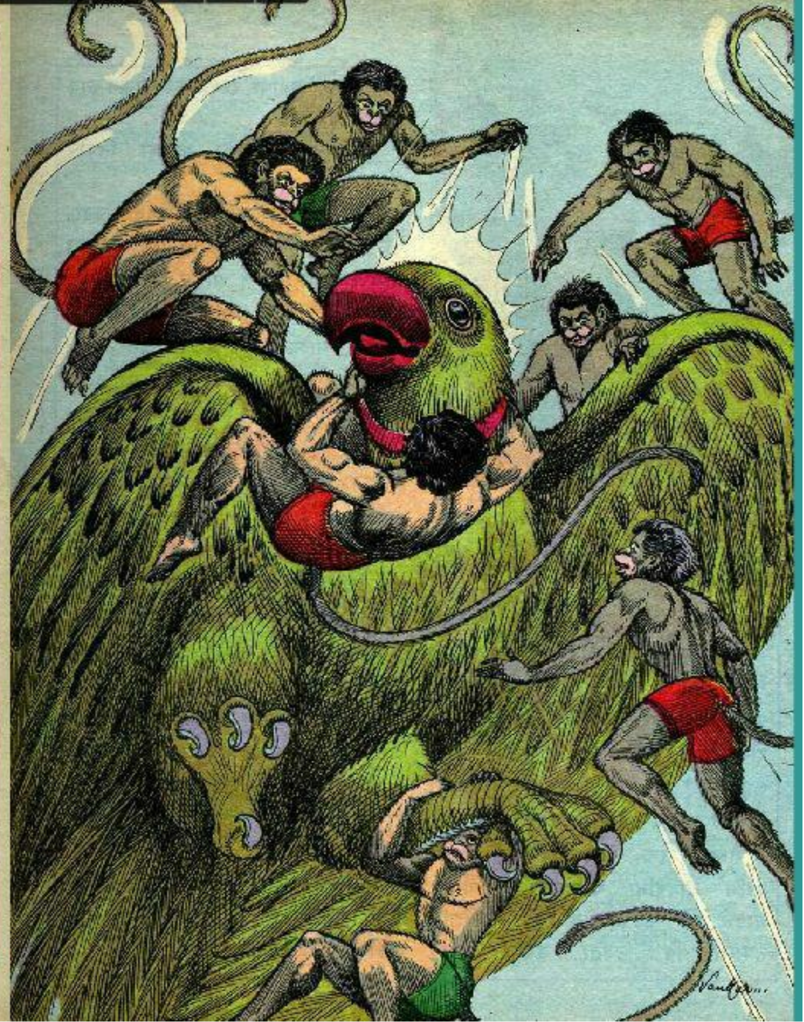
या दरम्यान रावणाचा एक हेर शार्दूल तेथे आला नि त्याने वानर-सेना नीट पाहून घेतली आणि मग त्याने रावणाकडे जाऊन निवेदन केले–

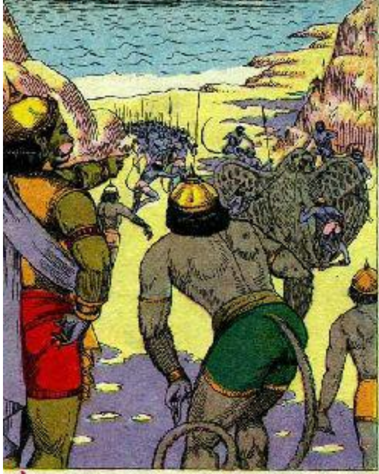
" वानर-सेना अफाट सागरासारखी आहे. राम लक्ष्मण यांच्याकडे उत्तम प्रतीची आयुधे आहेत. सीतेची मुक्ति करण्यासाठी ते निघण्याच्या तयारीत आहेत. ते समुद्र किनाऱ्यापर्यंत पोचलेले आहेत. मी सर्व काही खबर पाहून आलो, बारकाईने सर्व निरीक्षण करण्यासाठी दुसऱ्या कोणाला तरी पाठवावे."

रावणाने शुक नावाच्या राक्षसाला सुग्रीवाकडे पाठवलं आणि आपणाविषयी खालीलप्रमाणे निवेदन करायला सांगितलं–

"सुग्रीवा, रामाची पत्नी सीतेला मी लंकेत घेऊन आलो, म्हणून तुझं काय बिघडलं? खरं म्हणजे तुझा त्याच्याशी काही संबंध नाही. तू बुद्धिमान आहेस. जरा विचार कर नि किष्किंधा नगरीला निघून जा. देवता नि गंधर्व ज्या लंका नगरीत पोचू शकत नाहीत, त्या राज्यात तुझी वानर-सेना जाऊ शकेल हा नुसता भ्रम आहे!"

शुकाने रावणाचा निरोप नीट समजून घेतला, पक्षाचं रूप धारण केलं आणि वानर-सेना जिथे तळ ठोकून होती, त्या

उत्तर-किनारी पोचला. आकाशात दूर उंचावरूनच त्याने रावणाचा संदेश सुग्रीवाला सांगितला.

वरून संदेश सांगणाऱ्या शुकाला मारण्याच्या इराद्याने काही वानर आकाशात उडाले आणि त्यांनी शुकाला जमिनीवर पाडलं. बिचारा रामाला म्हणाला–"हे राम, अशा रीतीने दूताला मारणं योग्य आहे का? हे वानर मला ठार करायला निघाले आहेत. त्यांना थांबव."

तेव्हा राम दर्भासनावरून उठला आणि वानरांना थांबायला सांगितलं. आपले पंख फडफडवीत शुक आकाशात उडाला नि उडता उडता त्याने विचारले–" सुग्रीवा, रावणाकडे जाऊन काय सांगावं बरं?"

सुग्रीवाने रावणाला आपला निरोप कळवला–

"मी तुझा मित्र नाही, आणि तू माझ्यावर काही उपकार केलेले नाहीस. माझ्या मित्र रामाचा तू शत्रु आहेस. माझ्या शत्रु वालीचा तू मित्र आहेस. म्हणून दोन्ही प्रकारे तू माझा शत्रुच आहेस. जसा वाली मेला, तसाच तू ही मरशील! मी तुला, तुझ्या मुलांना, तुझ्या मित्र-बांधवांना आणि सहकाऱ्यांना ठार करीन. लवकरच मी आपल्या विशाल सेने सह लंकेवर आक्रमण करीन आणि लंकेचा सत्यानाश करीन. रामाच्या बाणांपासून इंद्र वगैरे देव ही तुझं रक्षण करू शकणार नाहीत. राम नि लक्ष्मण यांना भिऊन त्यांच्या अनुपस्थितीत तू सीतेला पळवून नेलीस. आता त्यांच्या हस्ते तू निश्चित मरणार!"

हा निरोप घेऊन शुकाला पुढे जाऊ न देता अंगद पुढे येऊन सुग्रीवाला म्हणाला–"हा दूत नाही, हा रावणाचा हेर असावा. हा आपल्या सेनेचं नीट निरीक्षण करीत आहे असं दिसतंय."

सुग्रीवाने तावडतोब शुकाला पकडण्याची आज्ञा दिली. हा हा म्हणता वानरांनी शुकाला पकडून आणलं.

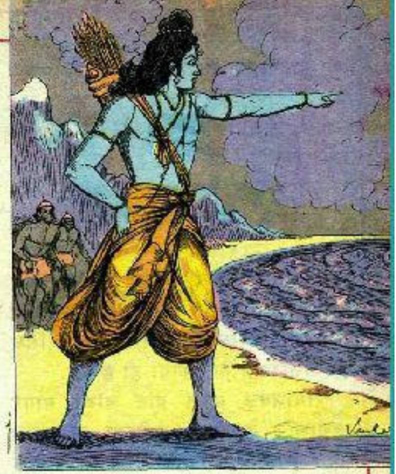
वानरांच्या हाती तडफडत असताना शुक ओरडून म्हणाला–"हे काय? माझे पंख कापले जात आहेत! माझे डोळे बाहेर काढले जात आहेत!" हे ऐकून राम पुढे आला नि त्याने शुकाला सोडवलं.

यानंतर रामाने सागराला नमस्कार केला नि हात डोक्याखाली घालून दर्भशय्येवर निजून राहिला. त्याचं तोंड सागराच्या दिशेला होतं. अशा रीतीने पडल्या पडल्या रामाने तीन रात्रि व तीन दिवस सागराचं ध्यान केलं. पण तरी ही रामाला सागराचं दर्शन घडलं नाही.

रामाला राग आला. त्याचे डोळे जळत्या निखाऱ्यासारखे लाल झाले. त्याने लक्ष्मणाला म्हटले–"हा सागर का येत नाही? त्याला इतका गर्व? मी आपल्या बाणांनी त्याचा प्राण घेईन. समुद्रात प्रचंड खळबळ माजून जाईल. माझे धनुष्य-बाण घेऊन ये."

लक्ष्मणाने धनुष्य-बाण आणून दिले. रामाने धनुष्यावर बाण चढविला आणि वज्रायुधासारखे बाण सागरावर सोडले. ते बाण सागरावर पडताच समुद्राच्या पोटात एकदम खळबळ माजली. लहरींच्या बरोबर धुराचे लोट निघू लागले.

राम आणखी बाण फेकू लागला, तेव्हा त्याला थांबवीत लक्ष्मण म्हणाला–"थांब, आतां अधिक बाण फेकू नकोस. अन्यथा तिन्ही लोक भस्म होऊन जातील." असे म्हणत त्याने रामाचे धनुष्य आपल्या हातांनी पकडले.

तरी पण सागर कोठे दिसेना. तेव्हा राम सागराला म्हणाला–"हे सागरा, मी आपल्या बाणांनी तुला शुष्क करून येथे रेगिस्तान करून टाकीन. दानवां बरोबर असलेल्या तुझ्या मैत्रीमुळे हे तुझे अज्ञान आहे."

असे म्हणून रामाने ब्रह्मास्त्र आपल्या धनुष्याला लावले आणि धनुष्याची प्रत्यंचा आपल्या कानापर्यंत ओढण्याची तयारी केली. त्यावेळीं आकाश नि पृथ्वी दुमदुमून

गेली. पर्वत थरथर कापू लागले. एकदा असं वाटलं की जणू सर्वत्र अंधकार पसरला आहे. आकाशात जोरदार वारे वाहू लागले. सर्व प्राणी आर्त ध्वनि करू लागले. समुद्र एक योजन मागे हटला. हे पाहून रामाने आपला बाण सोडणे स्थगित केले.

इतक्यात समुद्राच्या पाण्यात सागर दिसला. त्याचं शरीर वज्रासारखं प्रकाशमान होतं. त्याच्या गळ्यात दिव्य पुष्प माळा होत्या. त्याने स्वर्णाभूषणे परिधान केली होती. त्याच्या बरोबर गंगा, सिंधु यांच्यासारख्या नदी-कन्या ही होत्या.

रामाजवळ येऊन हात जोडून सागर म्हणाला–"हे रामा, गंभीरता हा माझा सहज गुण आहे. मी माझ्या पाण्याला आवरू शकत नाही. सागर पार करून जाईपर्यंत सागरी प्राण्यांपासून तुला धोका पोचणार नाही एवढी व्यवस्था मी करीन."

रामाने सागराला विचारले–"असं असेल तर मी धनुष्यावर जो बाण चढविला आहे, तो कुणावर फेकू ?"

"इकडे उत्तरेकडे एक प्रदेश आहे. तिथे आभीर नावाचे पापी लोक राहतात आणि नित्य पाप-कर्मे करीत असतात. तू आपला बाण त्यांच्यावर सोड नि त्यांचा अंत कर." सागर रामाला म्हणाला.

सागराने केलेल्या सूचनेनुसार रामाने केले. रामाचा बाण जिथे जाऊन पडला, तो सारा प्रदेश उध्वस्त झाला. ज्या ठिकाणी बाण पडला, तेथून पाताळगंगा वर निघाली.. तिचे नाव पडले व्रणकूप.

नंतर सागर रामाला म्हणाला–"नील नावाचा वानर विश्वकर्म्याचा मुलगा आहे. तो समुद्राच्या पाण्यावर सेतु बांधण्याचे काम करील. आणि हा सेतु पाण्यात बुडणार नाही याची व्यवस्था मी करीन." एवढं सांगून सागर अदृश्य झाला.

नल रामाला म्हणाला–"विश्वकर्म्याचे वरदान मला प्राप्त झालेले असल्यामुळे मी सेतु बांधू शकतो. आता व्यर्थ वेळ न घालविता या क्षणापासून मी अन्य वानर सहकाऱ्यांसह सेतु बांधण्याचे काम सुरू करतो."

तीन प्रश्न

चन्दन देशातील सुगंधगिरीजवळून वाहणाऱ्या शारदा नदीपासून तीन कोसांच्या अंतरावर गौरीपुर नावाचे एक छोटेसे गाव होते. त्या गावात रामशर्मा नावाचा एक विद्वान पंडित रहात असे. तो एक उत्तम कवीही होता. पण चांगला पंडित असूनही तो आपल्या चार बिघे जमिनीवर शेती करून आपला निर्वाह चालवत असे.

रामशर्माचा गौरीनाथशास्त्री नावाचा एक नातेवाईक राजाच्या दरबारात पंडित म्हणून होता. तोही एक चांगला कवि होता, परंतु दरबारी पंडिताच्या स्थानामुळे तो खूप गर्विष्ठही होता. एकदा रामशर्माच्या मुलीच्या बारशाच्या निमित्ताने गौरीनाथशास्त्री आपल्या परिवारासह गौरीपुरला आला. त्याला एक मुलगा होता. त्याच्या पत्नीची इच्छा होती की रामशास्त्रीची ही मुलगी पुरेशी मोठी झाली, की तिला आपली सून करून घ्यावी.

इकडे गौरीनाथशास्त्री रामशर्माची दैन्यावस्था पाहून त्याला म्हणू लागला–"तू राजधानीत ये आणि राजाला जाऊन सांग की, मी गौरीनाथशास्त्रीचा नातेवाईक आहे. तुला राजा नक्कीच दरबारात चांगलीशी नोकरी देईल."

आपल्या परिस्थितीचा असा अपमान केलेला रामशर्माला मुळीच आवडला नाही. तो चटकन् उत्तरला–"मला खेडवळाला दरबारी हुद्दा कशाला हवा ? आपलं काव्य-अपत्य राजाला विकून उदरंभरण करण्यापेक्षा या कुग्रामात राहून शेतीवर गुजराण करणं कित्येक पट उत्तम अन् मानाचंही !"

त्याचे हे उत्तर गौरीनाथशास्त्र्याला आवडले नाही. या घटनेनंतर गौरीनाथशास्त्र्याने रामशर्माकडे जाणे येणे या

सौ. एम. डी. देसाई

त्याच्याशी कोणताही संबंध ठेवणे बंद करून टाकले.

पहाता पहाता पंधरा वर्षे निघून गेली. रामशर्माची मुलगी शारदा वयात आली. याच काळात गौरीपुरजवळच्या कल्याण दुर्गात रामशर्माच्या कोणा नातेवाईकाकडे एक लग्न होते. त्या लग्नासाठी गौरीनाथ-शास्त्रीची बायकोही आली होती. तिला पाहून रामशर्माने खुशाली विचारली. गौरीनाथ का आला नाही, वगैरेही विचारले.

"ते नाही आले व्याहीबुवा! मी आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन आले आहे." पार्वती रामशर्माला म्हणाली. नंतर आपल्या वीस वर्षाच्या माधवला बोलावून तिने त्याची रामशर्माशी ओळख करून दिली.

मोठ्या नम्रतेने माधवने रामशर्माला नमस्कार केला. माधवची नम्रता आणि बुद्धिकुशलता पाहून रामशर्मा फार खूष झाला. रामशर्माबरोबर त्याची बायको व मुलगीही आलेली होती. रामशर्माची कन्या शारदा हिचे सौन्दर्य व सुशीलता पाहून पार्वतीही तिच्याकडे खूपच आकर्षित झाली.

ती रामशर्माला म्हणाली—"व्याहीबुवा, तुमच्या शारदेला पाहून माझ्या मनात वारं-वार विचार येतोय की, ती माझी सून व्हावी."

पार्वतीच्या बोलण्याने रामशर्मा अन् त्याच्या पत्नीला खूप आनन्द वाटला. रामशर्मा म्हणाला—"जी गोष्ट मी बोलायला हवी, ती तुमच्या तोंडून बाहेर पडली. पण गौरीनाथशास्त्री काय हा प्रस्ताव मान्य करतील?"

यावर सुटकेचा निश्वास टाकत पार्वती म्हणाली—"तुम्ही ती काळजी सोडा हो! मला वाटतं की ते आता सर्व विसरूनही गेले असतील. तेव्हां व्याहीबुवा, आता चांगला मुहूर्त पाहून आमच्याकडे या आणि आपल्या व्याहीबुवांना म्हणा की—माझ्या मुलीला आपली सून करून घ्या."

काही दिवस गेल्यावर एका शुभदिनी रामशर्मा मुलीच्या लग्नाची बोलणी करण्या-साठी राजधानीकडे निघाला. मधल्या अवधीत पार्वतीनेही आपल्या नवऱ्याला सुचवून ठेवले होते की रामशर्मा मुलीला आपल्या घरी देऊ इच्छित आहे आणि त्याबद्दल बोलणी करण्यासाठी लवकरच तो इकडे येईल.

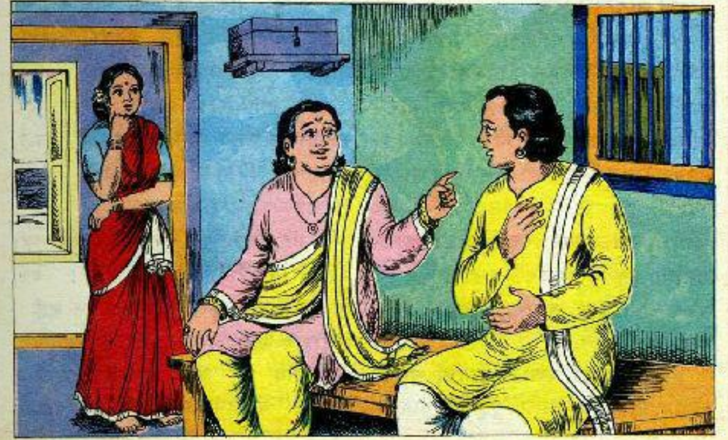
पण हे ऐकून गौरीनाथशास्त्री म्हणाला—"वा:! छान झालं! येऊच दे त्याला, मुलगी मला पसन्त तर पडायला हवी ना! मग पाहीन संमति द्यायची की नाही ते!"

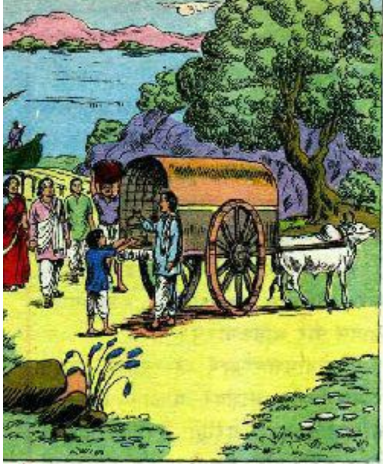
आता मात्र पार्वती समजून चुकली की की पंधरा वर्षापूर्वीची आपल्या नवऱ्याची ती अपमानाची जखम अजूनही भरून आलेली नसावी. प्रत्यक्ष रामशर्मा जेव्हां येऊन पोचला तेव्हां त्याची फारशी दखल न घेताच गौरीनाथशास्त्री म्हणाला—"किती शिकलीय मुलगी तुझी?"

गौरीनाथच्या आवाजातली अवहेलना उमजूनही रामशर्मा तिकडे दुर्लक्ष करत उत्तरला—"आपल्या मुलीच्या शिक्षणाचे गोडवे आपल्याच तोंडून गायला मला आवडत नाहीय!"

हे उत्तर ऐकूनही त्याची उपेक्षा करत करत गौरीनाथ म्हणाला—"हं, कावळ्याला आपलं पोर आवडणारच!"

गौरीनाथशास्त्र्याचे हे बोलणे ऐकून रामशर्माच्या आशेवर बोळाच फिरल्या-सारखा झाला! तरीही देवावर हवाला ठेवून रामशर्माने मुलगी पाहून मागणीचां रिवाज पूर्ण करण्यासाठी गौरीनाथला

त्याच्या परिवारा सह आपल्या गावी येण्याचे आमन्त्रण दिले.

त्या दिवशी नदीकिनारी गाडी पाठवण्याचा वायदा करून रामशर्मा आपल्या गावी निघून गेला. ठरल्या दिवशी गौरीनाथशास्त्री आणि त्याच्या परिवाराला बसवून घेऊन येण्यासाठी रामशर्माने शारदा नदीच्या किनारी एक बैलगाडी पाठवून दिली. गाडीबरोबर स्वागतासाठी रामशर्मांचा एक नातेवाईक, गाडीवान आणि घरकामाचा दहा वर्षांचा मुलगा अर्जुन हे ही गेले.

अर्जुन चांगला चलाख बुद्धीचा मुलगा होता. गौरीनाथ आणि कुटुंबीय नावेतून उतरून गाडीपर्यंत पोचेस्तोवर त्यांचे सामान घेऊन त्यांच्याशी बोलत त्यांच्या मागे मागे चालत चालत त्याने त्यांना आपल्याकडे चांगलेच आकर्षून घेतले.

अचानक शास्त्रीबुवांना एक मुंगी चावली, तेव्हां वेदनेने 'ससू' करीत त्यांनी मुंगी चिरडून टाकली, अन् अर्जुनकडे पहात त्याने विचारले—"हं, सांग बरं, तुझ्या छोट्या मालकिणीचं शिक्षण कुठपर्यंत झालंय?"

यावर खळखळून हसत अर्जुन उत्तरला—"मी स्वतःच तर माझ्या छोट्या मालकिणीजवळ शिकत असतो. तेव्हां मालकीण शिकली-सवरलेली आहे की नाही, हा प्रश्नच कुठं रहातो?"

"ओहो! तर तू आपल्या मालकिणीचा शिष्य आहेस. मग तू कुठवर शिकला आहेस?" गौरीनाथने विचारले.

"ते नाही मला सांगता येणार. पण आपल्याला काही प्रश्न विचारायचे म्हटले, तर सहज विचारू शकेन मी!" अर्जुन निष्पाप आवाजात बोलला.

"अरे वा! तूच माझ्या पांडित्याची परीक्षा घेणारा निघालास होय? बरं, विचार आपले प्रश्न. पण एक अट आहे." गौरीनाथ म्हणाला.

"काय अट आहे आपली? बोलावं आपण!" अर्जुनने नम्रता दाखवत विचारले.

गौरीनाथशास्त्री अट सांगू लागला—"तू जिंकलास, तर मी समजेन की तुझी छोटी मालकीण जिंकली. पण तू हरलास तर तीच हरली असंही समजेन मी. चालेल?"

त्याची ही अट ऐकून गाडीत बसलेली पार्वती अन् माधव घाबरून गेले, ती दोघं एकमेकांच्या चेहऱ्याकडे पाहू लागली. शास्त्रीबुवांना अडवावं म्हणून त्यांनी काही बोलायचा प्रयत्न केला, पण त्यांनी तिकडे दुर्लक्षच केले. अर्जुनला ते म्हणाले—"हं, विचार आपले प्रश्न."

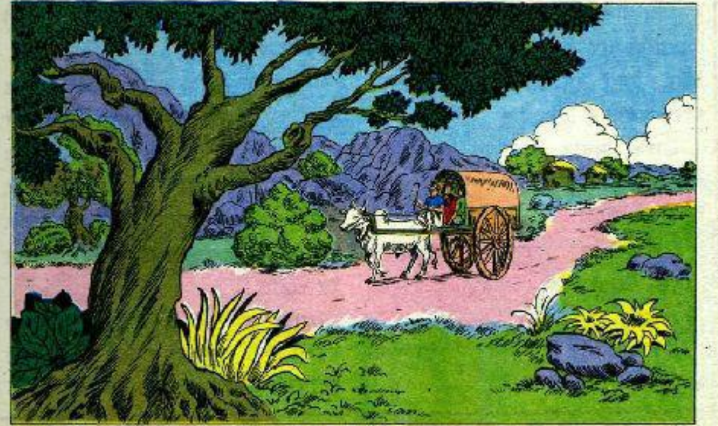
"ठीक आहे. मी फक्त तीनच प्रश्न विचारणार आहे. आपण त्याची बरोबर उत्तरं देऊ शकला नाहीत तर आपणाला पराजय स्वीकारावा लागेल." अर्जुन म्हणाला. शास्त्रीजींनी होकारार्थी मान हलवली.

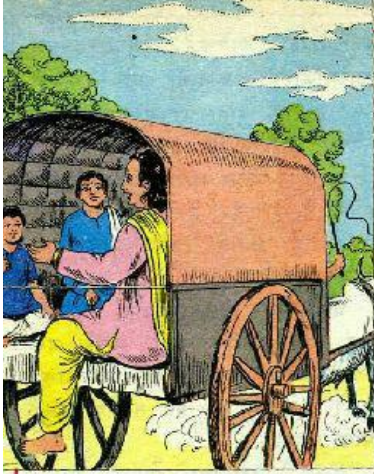
"हं, मग सांगा बरं मुंग्यांचा राक्षस कोण?" अर्जुनने विचारले.

हा प्रश्न ऐकून शास्त्रीबुवा आश्चर्यात पडले. ते म्हणाले—"हे तर एकाद्या गोष्टीतलं पात्र असावं. असे प्रश्न नाही विचारायचे."

अर्जुन यावर बोलला—"अंहं, हे गोष्टीतलं पात्र नक्कीच नाही. आपण जरा विचार करावा. उत्तर सापडेल आपणाला. उत्तर न सापडलं तर तसं सांगावं म्हणजे मीच सांगतो."

शेवटी गौरीनाथशास्त्र्याला सांगावे लागले-"मला नाही सांगता येत. तूच सांग."

अर्जुनने उत्तर सांगितले—"मुंग्यांचा राक्षस दुसरा-तिसरा कोणी नव्हे, तो मनुष्यप्राणीच होय. करंगळीनंही दाबली एकाद्यानं, तर बिचारी तावडतोब मरून जाते. तेव्हां मुंगीला, माणूसच राक्षसा-सारखा आहे नं?"

शास्त्री मनात आनन्दित झाला अन् म्हणाला—"ठीक, आपला दुसरा प्रश्न विचार आता."

"माणसाला सर्वात कशाकशाची अधिक आवश्यकता असते?" अर्जुनने विचारले.

"ज्ञान आणि पांडित्य!" शास्त्रींनी उत्तर दिले.

हे ऐकून अर्जुन हसत म्हणाला—"नाही मालक. हुशारी आणि व्यवहारकौशल्य! मी केवळ याच गुणांच्या जोरावर आपणा-सारख्या महापंडिताला आपल्या पहिल्या अन् आताच्या या दुसऱ्या प्रश्नात जिंकले की नाही?"

शास्त्रींना 'हो' म्हणून कबूल करावेच लागले. अर्जुनच्या बोलण्याच्या पद्धतीवरून गौरीनाथचे स्वतःबद्दलच्या गौरवाचे आणि अहंभावाचे पापुद्रे हळूहळू गळून जाऊ लागले.

"हं, आता माझा तिसरा प्रश्न ऐकावा—सुनेला सासू-सासऱ्याच्या बाबतीत कोणता भाव मनात बाळगायला हवा?" अर्जुनने विचारले.

"भय, भक्ति आणि मान!" शास्त्री चाचरत उत्तरले.

"मुळीच नाही, अढळ प्रेम!" हसत हसत अर्जुन म्हणाला—"कारण, सासू-सासरे चांगले असतील, तर आदर आणि भक्ति सुनेच्या मनात आपोआपच उद्भवेल. पण अढळ प्रेम बाळगणारी सून नात्याच्या मोलाचा आदर ठेवून नेहमीच प्रेम व मान देत राहील."

आता गौरीनाथ पुढे काही बोलूच शकला नाही. त्यांच्या बायको व मुलाच्या मनावरचा भार उतरला, त्यांना हायसे वाटले. शास्त्रीबुवांनी विचारले—"म्हणजे हे प्रश्न विचारायला सांगूनच तुला तुझ्या छोट्या मालकिणीने इकडे पाठवले, होय ना?"

अर्जुन एकदम चमकलाच! तो लगेच म्हणाला—"नाही मालक, माझी छोटी मालकीण मला नेहमी कसा विचार करावा, कशी पारख करावी हे मात्र सांगत असते. ती म्हणते की आपण योग्य दिशेने विचार केला, तर सर्व काही आपल्याला आपोआप समजते. आपण येणार हे ऐकून मी खुश झालो, तेव्हा ती म्हणाली की—हा संबंध जुळून येणार नाही. म्हणून मीच स्वतः धैर्याने पुढे होऊन माझ्या प्रश्नांच्या द्वारे आपले विचार बेधडक आपणाला ऐकवले. यात छोट्या मालकिणीचा काडीइतकाही संबंध नाही."

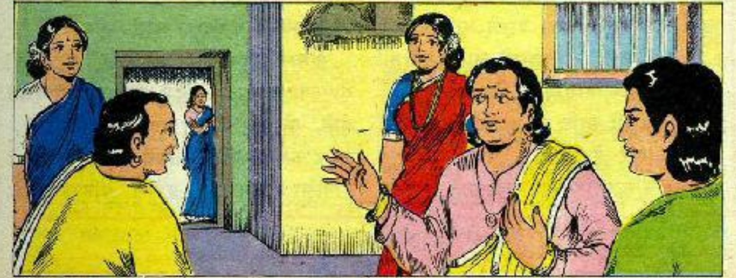
गाडी घरी पोचली, तेव्हा रामशर्मा पुढे होऊन सर्वांना आदराने घरात घेऊन गेला. पित्याच्या बोलावण्यावरून शारदा पुढे आली. तिने आदराने शास्त्री दंपतीला नमस्कार केला आणि ती आत निघून गेली. भोजनानंतर आरामात बसल्यानंतर रामशर्माने गौरीनाथला विचारले—"बोलावू मुलीला इथे?"

"कशाला?" गौरीनाथने विचारले.

"हेच, मुलीच्या शिक्षणाची आपण परीक्षा घेऊ इच्छिता न?" रामशर्माने आश्चर्याने विचारले.

यावर हसत हसत गौरीनाथ म्हणाला—"तुमच्या मुलीच्या वतीने तिचा शिष्य अर्जुन यानं मला तीन प्रश्नातच हरवून टाकलं व्याहीबुवा! इतकंच नव्हे, तर त्याने मला योग्य दिशेने विचार करायलाही शिकवलं आहे! तेव्हा आता नीट विचार करूनच सांगतोय की, तुमच्या मुलीला आपली सून करून घ्यायला माझी पूर्ण संमती आहे. आता विवाह-मुहूर्त शोधणं, हे तुमचं काम."

गौरीनाथशास्त्रीचे हे बोलणे ऐकून सर्वांच्याच चेहऱ्यावर आनंद पसरला अन् सर्वांना सुखद आश्चर्यही वाटले.

पांढरा हत्ती

त्या काळात ब्रह्मदेशातील एका लहानशा राज्यावर होलांग नावाच्या राजाचे शासन चालू होते. त्या राजधानीच्या नगरात क्वांगयू नावाचा एक माणूस रहात असे. तो कितीही घाणेरडा कपडा असला तरी अगदी स्वच्छ धुवून चमकदार करत असे. फारच कुशल धोबी होता तो.

मातीची भांडी बनवण्यात कुशल असा एक कुंभार एके दिवशी क्वांगयूकडे आला व म्हणू लागला–"राणी-साहेबांची तब्येत बरी नसल्यामुळे त्यांचं औषध बनवण्यासाठी एक विशेष प्रकारचं मातीचं भांडं बनवण्याबद्दल राजाकडून आज्ञा आली आहे."

"वा! खूपच भाग्यशाली आहेस की तू! राजाचं दर्शन लुंग्यासुंग्यांना मिळतं थोडंच!" क्वांगयू त्याची स्तुति करत म्हणाला.

"ते खरं रे बाबा! पण राजाकडे जाताना चांगल्या स्वच्छ पोशाखात जायला हवं ना! माझे मळके उद्या सकाळपर्यंत चांगले स्वच्छ धूवून दे मला."

त्या दिवशी दुपारी क्वांगयूने कपडे गरम पाण्यात भिजवलें, पण कच्च्या रंगाचे ते निळे कपडे रंग जाऊन फिक्के पडले.

दुसऱ्या दिवशी कुंभार आला आणि झालेला प्रकार पाहून चांगलाच भडकला! क्वांगयूला अद्वातद्वा बोलून त्याने वर धमकी दिली की "आता याबद्दल मी राजाकडे तक्रार गुदरणार आहे."

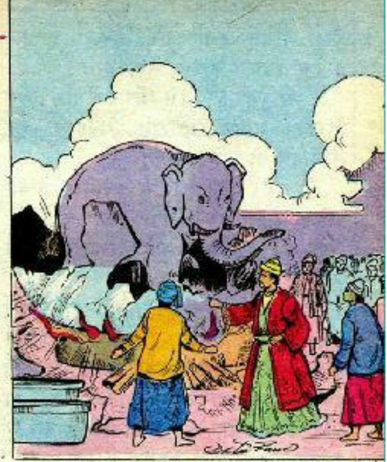
कुंभार राजाकडे पोचला तेव्हां खूश होऊन राजा एकदम म्हणाला–"अरे वा! कपडे स्वच्छ करणारा धोबी कोण आहे?"

कुंभार राजाला म्हणाला–"महाराज, आपल्या नगरात क्वांगयू नावाचा एक धोबी आहे. तो प्रत्येक वस्तु धुवून एकदम पांढरी-सफेद करू शकतो. फारच कुशल आहे तो आपल्या कामात. आपण पांढरा हत्ती मिळवण्याच्या खटपटीत आहात न? मग गजशाळेतला कुठलाही हत्ती त्याच्याकडे द्या पाठवून. तो धुवून पांढरा करून देईल!"

राजाने ताबडतोब क्वांगयूकडे शिपाई पाठवला. शिपायाचे बोलणे ऐकून क्वांगयूने ताडले की–'ही सारी करामत त्या कुंभाराचीच! आपला सूड घेण्यासाठीच त्याने हा बनाव केला असला पाहिजे!' पण क्वांगयूही काही कमी नव्हता. त्याने ताबडतोब शिपायाला म्हटले–"अरे एकच काय? गजशाळेतले सगळे हत्ती ही मी धुवून सफेद करून देईन. पण कपडे धुण्यासाठी जसे उकळावे लागतात ना, तसे हत्तीही उकळून काढावे लागतील. त्यासाठी आवश्यक असे मोठे मातीचे हंडे लागतील मला. तो जो कुंभार आला होता न, तो मोठा कुशल आहे या कामात! हत्ती मावेल असा मोठा हंडा लगेच बनवून घ्यायचा, की लगेच हत्ती धूवून पांढरा करून देतो!"

आता राजानेही कुंभाराला ताबडतोब मोठा हंडा बनवायची आज्ञा दिली. "उद्या सकाळपर्यंत हंडा न बनला, तर तुला माझ्या राज्यातून हाकलून देईन." असा दमही भरला वर!

कुंभार समजून चुकला की–"क्वांगयूने आल्या संकटाला धैर्याने तोंड देऊन डाव

आपल्यावरच उलटवला आहे!" नाइलाजाने तो घरी गेला. घरच्या सर्वांना हाताशी धरून त्याने रात्रभर माती वाहून आणून चिखल तुडवून एक हंडा बनवला. तो हंडा सकाळी राजाकडे पोचता झाला.

क्वांगयूने त्यात पाणी भरायला लावून त्याच्याखाली मोठा जाळ केला. माहुताला गजशाळेतून एक हत्ती आणायला लावून त्या हंड्यात चढवायला सांगितले. पण हत्तीच्या पाय लागताच हंडा तुटून गेला!

हे पाहून रागाने डोळे तांबरून राजा कुंभाराला म्हणाला–"हे तर तुझ्या पेशाला काळं फासणारं काम झालं! उद्या पुन्हा सूर्योदयाच्या दोन घटका अगोदरच नवा

हंडा आणून हजर कर! नाहीतर तुझं डोकंच उडवलं जाईल, समजलास?"

"जी हुजूर!" असे म्हणून कुंभार तेथून निघाला आणि रातोरात राज्याची हद्द ओलांडून तो बाहेर पडला.

ती खबर ऐकून रागाने तलवार म्याना-बाहेर काढत राजा क्वांगयूला म्हणाला– "कायरे! तूही असा द्रोह करायचा विचार नाही नं केलास?"

राजाला लवून लवून तीनतीनदा मुजरा करत क्वांगयू म्हणाला–"महाराज, आपण हत्ती माझ्या घरी पाठवा. उद्या या वेळी हत्ती पाहून आपणाला वाटेल की, हा आपलाच हत्ती, की इन्द्राचा ऐरावत?– इतका आपला हत्ती बदलून जाईल पहा!"

त्या रात्री हत्तीला एक शिडी लावून क्वांगयूने चुन्याचे पाच थर त्याच्या शरीरावर चढवले.

सकाळी हत्ती पाहून राजा खूश झाला! "वा:! सफेत हत्तीची माझी हौस पुरी झाली." असे म्हणून त्याने क्वांगयूला एक लाख अशर्फ्या आणि एक उमदा घोडा बक्षिस दिला.

ते घेऊन घरी आल्याबरोबर क्वांगयूने आपले बिन्हाड-बाजले आवरले अन् घोड्या-वरून जाऊन संध्याकाळच्या आत राज्याची सरहद्द ओलांडली! तो एका नदीच्या किनारी पोचला.

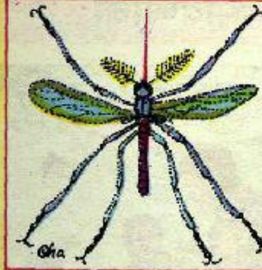
तेथे क्वांगयूला चिंध्या झालेल्या कपड्या-तला एक माणूस मासे पकडत असलेला दिसला. त्याला ओळखून क्वांगयू म्हणाला– "ओहो! तूच होय? मला धूळ चारायला गेलास अन् स्वत:ची ही अवस्था करून घेतलीस? छान! कुंभाराचा कोळी झालास न?" क्वांगयूला पाहून कुंभार घाबरला. त्याने विचारले–"पण तू इथे का आलास? तुझ्याजवळ हा घोडा कसा?"

क्वांगयूने कुंभाराला सर्व हकिकत सांगितली व म्हटले–"चल, ही नदी ओलांडून आपण दुसऱ्या राज्यात जाऊ या आणि आपापला धंदा करून गुण्या-गोविन्दाने राहू या."

निसर्गातील आश्चर्य :

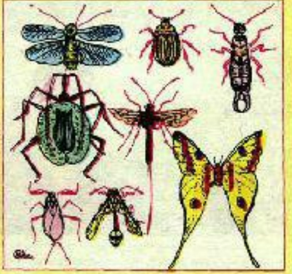
छोटा पण चिवट प्राणी

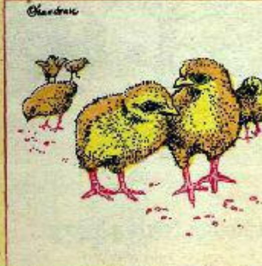
ज्याला डास चावला नाही, असा कोणीही माणूस जगाच्या पाठीवर नसेल! जगातल्या कोणत्याही भागात पहा, डास हे तुम्हाला दिसतीलच! उत्तर कॅनडा व सैबेरियासारखे अतिथंड देशच नव्हेत, तर खुद्द उत्तर ध्रुव प्रान्तातही, हे डास जिवन्त राहून, आपली प्रजा वाढवत असलेले आढळतात. कायम ऊन्ह आणि कधी-कधी सारखा पाऊस पडत असणाऱ्या सघन जंगलांबद्दल तर विचारूच नये, तिथेही डास आहेत. याचाच अर्थ असा की 'डास हा दिसायला लहान, पण अत्यन्त चिवट प्राणी आहे.'

कीटकांचे विश्व

जमिनीवरील प्राण्यांच्या प्रकारात जवळजवळ १०,००,००० प्रकारच्या प्राण्यांची नोन्द आहे. त्यात जवळजवळ ८,००,००० जाती तर कीटकांच्याच आहेत! या सर्वांची नावे एकदम लिहायची म्हटली तर सामान्य आका-राच्या पुस्तकाची ६,००० पाने लागतील; अन् ही सर्व नावे वाचायला सुरुवात करून शेवटपर्यंत जायचे म्हटले, तर तेवढ्या अवधीत, हे किडे हजारपट वाढलेलेही असतील!

कोंबडीच्या पिल्लांची गणती

असे म्हणतात, की जोपर्यंत अंडी उबवली जात नाहीत, तोपर्यंत पिल्लांची गणती करू नये! विशेषत: जाहिरातीत. ही गोष्ट सोडून देऊ. पण अंडी उबवली जाऊन पिल्लं बाहेरही आलीत. आता ती मोजायची म्हटली तर? तर आपल्याला असे आढळून येईल की, पृथ्वीवरील एकेका माण-साणीक एकेक पिल्लू येईल, इतकी ही संख्या होईल! आणखी एक गोष्ट, अंड्याचे टरफल फोडून बाहेर निघायला, प्रत्येक पिल्लाला दोन दिवस, म्हणजे ४८ तास लागतात!